

La Botalària

Gener 2012 | Segona època | Número 03

Especial XVI Jornades Culturals

Sumari

Breus: Per fi, arriba la pluja, les obres del gas, l'ermita de Sant Antoni, Porcelanatto: una imatge de la crisi. REDACCIÓ.....	4-5
La incineradora mobilitza l'Alcalatén. ELOI PALLARÉS PASCUAL	6-7
Borriolencs pel món. ARACELI VICENT BALAGUER.....	8-9
Nous Borriolencs. MAITE VIDAL BERNAD.....	10-11
Què opina la gent sobre... ARACELI VICENT BALAGUER.....	12
Els nous mitjans de comunicació: eines globals, oportunitats locals. ELOI PALLARÉS PASCUAL.....	13
XVI Jornades Culturals a la Plana de l'Arc. Borriol 2011. JOAN SERAFÍ BERNAT MARTÍ....	14-17
La moreria de Borriol: resultats previs de la campanya d'excació del 2010. NEUS ARQUER GASCH I ANNA VICIACH SAFONT.....	18-20
Introducció a la ramaderia ovina i cabruna de Borriol. FRANCISCO DELCAMPO BERNAT.....	21-24
El magatzem de garrofes de Borriol (1972-2011). VICENT FALOMIR DELCAMPO.....	25-27
Apropant-nos a l'urbanisme de Borriol. HECTOR BORRÁS SEGARRA.....	28-33
C. M. La Pedrera amb les Jornades Culturals a la Plana de l'Arc. CARLOS GONZÁLEZ SOS....	42-43
Brodats d'una època (1886-1936). M ^o PURA ESCRIG GONZÁLEZ.....	44-45
Fons Vitae. Patrimoni religiós de Borriol. PERE SABORIT BADENES I DAVID MONTOLIO TORÁN..	46-47
Treballs en pedra a Borriol. Àngel Albert Traver.....	48-49
Important presència de la pilota valenciana a les Jornades Culturals. ELISEO TENA SÁNCHEZ.....	50
Borriol vist pels seus artistes. EUGÈNIA DELCAMPO MONTAÑÉS.....	51
La música a les Jornades Culturals a la Plana de l'Arc. REDACCIÓ.....	52-53
Borriol en el diccionari de Miñano. FRANCISCO DELCAMPO BERNAT.....	54-55
Els boil d'Arenós i el senyoriu de Borriol a mitjan segle XVIII. XAVIER ANDREU MIRALLES..	56-58
Recepta de cuina: Sopa amb pèsols. MAITE VIDAL BERNAD.....	59
Històries dels avis: Carmen Fornals Esteve. DAVID ROCO ALAFONT.....	60-61
Jocs tradicionals. MAITE VIDAL BERNAD.....	62
Saüc: l'arbre màgic. SIMÓN FRANCISCO GRIÑÓ.....	63-64
Caminant per Borriol. SIMÓN FRANCISCO GRIÑÓ.....	65-66

Editorial

El consell de redacció

Com cada any, la festivitat de Sant Antoni ve acompanyada d'una nova publicació de La Botalària. Ja són quatre les edicions que han vist la llum en la segona època de la nostra revista i seguirem treballant amb força perquè en siguin moltes més. Aquesta serà, però, una edició especial, en la qual ens centrarem en l'esdeveniment que va marcar l'agenda cultural del nostre poble el passat 2011: les XVI Jornades Culturals a la Plana de l'Arc. Borriol, com ja va fer l'any 2000, va acollir una edició més d'aquestes exitoses jornades amb la intenció de mostrar al poble i a tots els visitants la seua cultura en tots els àmbits: natural, patrimonial, històric i artístic.

El Dr. Joan Serafí Bernat, coordinador de les Jornades, ens farà una crònica dels tres dies d'intensa activitat a la nostra vila. Recordarem també, en diversos articles, les diferents exposicions, la notable presència de la música a les Jornades i el resum d'algunes de les interessants comunicacions.

No oblidem les seccions habituals com "Terme", que aquesta vegada ens portarà a passejar pel barranc de l'Atzavara, la Roca de la Dama i els Fornets. L'emblemàtica secció de "Fotos antigues" que desperta tants records i sentiments. En l'apartat de "Tradicions" re-

cordarem els jocs populars i les receptes tradicionals que cal mantenir. També tindrem l'oportunitat de fer un viatge al segle XVIII per conèixer la vida dels Boil d'Arenós. A més, en aquesta ocasió, els "Borriolencs pel món" venen acompanyats de "Nous borriolencs", que ens donaran una visió diferent del nostre poble.

La revista que ara tenen entre mans, ve amb un xicotet obsequi: el Bruixot de la Joquera. Amb aquesta imatge de les pintures rupestres de l'Albaroc, pretenem crear un símbol que represente a tots els borriolencs i borriolenques i que ens identifique com a tal allà on anem. És per això que us convidem a enganxar-la al vostre vehicle.

Com sempre, volem donar les gràcies a totes aquelles persones que, d'una manera o altra, han col laborat en l'edició de la revista així com als comerços que, amb les seues aportacions, fan possible el nostre projecte.

Ara, és moment d'aprofitar l'onada d'activitats i propostes culturals de les Jornades, per llançar-nos a participar activament en la vida cultural de Borriol. Només si coneixem el passat, podrem entendre el present i construir un futur amb garanties per al nostre poble.

Arbre de l'amor amb el campanar de fons
Fotografia: Ivan Torres Pallarés

Per fi arriba la pluja

Després d'una inusual tardor, amb temperatures per dalt de les mitjanes, arriben les pluges, i, tot i que no amb la mateixa força que en les darreres ocasions, els danys es repeteixen: l'escola, el carrer Sant Vicent i els camins sense pavimentar, segueixen sent els majors damnificats.

Les obres del gas

Des de primeries de l'estiu estem notant al poble els efectes de l'arribada de les obres de duplicació del gasoducte Tivissa-Paterna: vehicles amb matriculació italiana, nous veïns i veïnes, i sobretot, les molestes obres; obres que travessen de nord-est a sud-oest el nostre terme seguint el traçat del Camí Vell, creuant les partides de la Cova Negra, El Bustal, El Verdiell, La Flota i el Camp, fins arribar a l'Ermita de Sant Vicent, on s'aliniem amb l'autovia cv-10, creuant en varies ocasions el riu Sec, passant per Les Froques, El Molinàs i Vall Ombriu entre d'altres. Però no tot són molèsties, l'economia local s'ha vist beneficiada per tot aquest tràfec: esmorzars, dinars, queviures o lloguers són un exemple de les despeses que les obres arrossegueu, que, tot i que no són eternes com deia un vell conegut, tota pedra fa paret.

Julian Roco

tlf. 669459464
tlf. 964321493

c/ Colón, 46. 12190 BORRIOL (CS)

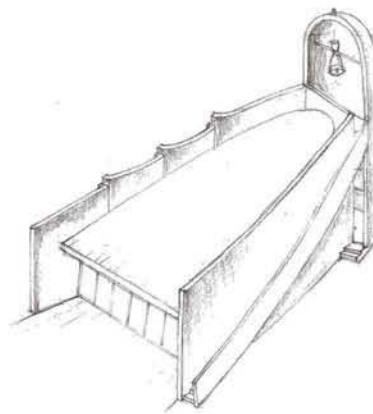
Pintura i decoració

- pintura d'alta decoració
- pintura industrial
- interiors
- lacats i envernissats
- empaperats
- restauració de façanes

Construcció de l'ermita de Sant Antoni

La confraria de Sant Antoni està d'enhorabona, per fi el projecte que s'inicià ara fa vora 6 anys amb la cessió dels terrenys per part de Perfecto Portolés s'està materialitzant. Les obres avancen a bon ritme, endevinant-se en la vessant del Rabossero la figura dissenyada per l'arquitecte Borriolenc, Àngel Albert Esteve. Segons ens conta el propi arquitecte, l'ermita s'estructura en un disseny parabòlic, amb una orientació que tant per uns estrips laterals com per un lucernari zenital, permetrà l'entrada dels raigs matutins a sobre de l'altar.

Tot i que el disseny de l'ermita és d'inspiració moderna, s'ha optat per la senzillesa i facilitat constructiva, utilitzant materials tradicionals com la ceràmica en les seues distintes versions.

El projecte no estarà acabat el 2012, però de segur, i així ens ho anuncia el president de la confraria, Daniel Ramos Alfonso, que en un curt termini podrem gaudir d'una bonica processó el dia del Sant.

Porcelanatto: Una imatge de la crisi

L'antiga fàbrica de Porcelanatto ens ha ofert, durant els últims mesos, una de les imatges més desoladores de la crisi econòmica que, malauradament, també està sofrint el nostre territori. Porcelanatto va donar dese-

nes de llocs de treball als habitants del nostre poble, fins que no va poder suportar la crisi. Des d'aleshores ha patit la visita de nombrosos saquejadors del metall i, fins i tot, tres incendis que l'han deixat reduïda a enderrocs.

La incineradora mobilitza l'Alcalatén

✍ Eloi Pallarés Pascual

El passat dia 22 d'octubre es van concentrar, segons dades de la policia nacional, vora 5000 persones enfront les Corts Valencianes amb pancartes amb frases com "Volem un futur net", "Salvem l'Alcalatén" o "Ni a l'Alcalatén ni a cap lloc". Els manifestants eren en la seua majoria ciutadans dels pobles de la comarca de l'Alcalatén que protestaven per la instal·lació de la incineradora de residus tòxics, propietat de l'empresa Reyval Ambient S.L. Una planta que s'encontra a sols tres quilòmetres del nucli urbà de l'Alcòria i que disposa d'una AAI (Autorització Ambiental Integrada) per al seu funcionament concedida per la Conselleria d'Infraestructures, Medi Ambient i Territori el 15 de juny de 2011. El funcionament d'una planta d'aquestes ca-

racterístiques té greus repercussions en la salut de la població que viu al seu voltant. Així ho corroboren organitzacions com la OMS (Organització Mundial de la Salut) que considera les dioxines com un agent cancerigen. Una causa de l'emissió d'aquestes partícules és la incineració de residus perillosos. Es desprenen en l'ambient substàncies nocives per a l'ésser humà que viatgen amb el vent i afecten un radi de més de 25 quilòmetres. Les seues conseqüències, com demostren estudis com el que ha elaborat European Food Safety Authorities, són l'augment de casos de càncer, malformació en nounats, trastorns pulmonars i moltes més malalties que suposen un empitjorament del nivell de vida de la zona afectada. Reyval pretén incinerar 150.000 to-

AGENTE COLABORADOR

Araceli Balaguer Balaguer

Asesoría Fiscal y Contable

nes de residus perillosos cada any, segons dades del Grup de Participació Ciutadana 2.0 No a la Incineradora. Es convertiria en la major planta incineradora de l'Estat espanyol.

Aquest projecte ha generat una gran repulsa en tots els pobles afectats. En el manifest que es va llegir a Castelló el 24 de setembre es va insistir que "una llei que permet la construcció d'una incineradora de residus tòxics a sols 3 quilòmetres d'una població necessita ser revisada i reformulada". El Grup de Participació Ciutadana 2.0 No a la Incineradora considera que "ni la Conselleria de Infraestructura, Territori i Medi Ambient; ni el poder judicial valencià ni l'empresa Reyval Ambient S.L han tingut en compte els seus arguments vàlids [...] s'haurien de respectar els mínims de justícia que una societat plural com la valenciana valora i defèn".

Cal remarcar que la incineradora no és sols un problema de l'Alcora. Altres poblacions, com Borriol, també s'entornen dins del seu radi d'influència. D'aquesta manera, el funcionament de la planta afecta la salut dels seus habitants i el seu entorn fent disminuir la qualitat de vida en la zona. El plenari de Borriol, com en altres municipis, es va adherir

a la crida de l'Ajuntament de l'Alcora per donar suport al recurs d'alçada en contra de la resolució del 15 de juny de 2011, per la qual se li concedeix l'AAI a Reyval Ambient S.L.

El rebuig popular a aquesta iniciativa ha quedat patent amb l'èxit de les manifestacions convocades a l'Alcora, Castelló i, fins i tot, a València. El 10 de Desembre unes 3.000 persones tornaren a manifestar el seu rebuig contra el projecte davant la mateixa porta de les instal·lacions de l'empresa Reyval Ambient SL. Com es va afirmar en el manifest de la convocatòria a Castelló, "s'afavoreix el màxim benefici d'uns pocs per damunt del bé comú de la societat castellonenca".

PIZZERIA
COLISEO

Abierto los fines de semana y festivos al mediodía
Avda. Zaragoza, 93 · BORRIOL (Cs)
Tel. 964 32 16 62

Borriolencs pel món

✍️ **Araceli Vicent Balaguer**

EVA FALOMIR MONTAÑÉS

Per què vas triar Birmingham i no un altre lloc per viure?

Birmingham va ser una miqueta casualitat. Volíem Anglaterra per aprendre anglès, i és la ciutat on va eixir feina. Àngel, el meu home, treballa en la indústria de l'automòbil i quasi tot està per aquesta zona.

Què fas i a què et dediques?

Sóc arquitecta i treballo en un estudi menudet, en som 6, però tenim projectes molt variats. Ara mateix estem treballant en la conversió d'un convent en vivendes, i en un projecte per a renovar unes fàbriques dels anys 50 en oficines i centre de reunions.

Quant de temps has estat o tens pensat estar-te a Birmingham?

No tinc ni idea de quant de temps estarem. Vam vindre per a dos anys, i després de deu, encara estem per ací...

Adaptació: clima, menjar, idioma, costums...

Després de tant de temps, estem ja ben adaptats. El clima és la part més difícil, a Borriol estem molt mal acostumats pel bon temps que tenim i quan eixim fora ens costa una miqueta. A Birmingham (i a Anglaterra en general) plou molt, però l'avantatge de tanta pluja és que tot està molt verd i passejar pel camp un dia de sol és una meravella. La gent que visita Anglaterra sempre es queixa del menjar, però quan ho coneixes i saps on anar i què demanar, es

menja bé. I a casa cuinem a l'‘espanyola’, encara que els diumenges la paella no és com la de Rosalía, ens falta pràctica. L'idioma ara ja el tenim controlat, però vam tenir moments divertits quan estàvem aprenent: de voler dir una cosa i acabant dient el contrari, o de dir alguna paraula que en el context tenia un altre significat; bé, de traure'ns els colors... I encara que estem integrats als costums del país, de tant en tant a l'Associació d'Espanyols també celebrem les festes d'allà: els Reis Mags, Carnestoltes, fem mones de Pasqua...

Quina relació tens amb Borriol? Com veus Borriol des d'allí?

A Borriol anem sempre que podem, que no és tant com ens agradaria. Ara amb l'Skype és més fàcil, vore al mateix temps que parles fa que no parega que estem tan lluny. Des de fora jo veig Borriol com un lloc tranquil, per a mi és on vaig a descansar i a vore la gent de sempre. Després de tant de temps fora, no me n'assabente massa del que passa, i ja no conec a la meitat de la gent...

Tens la idea de tornar a Borriol? Com t'ho planteges?

Ni idea. Tan de bo, si no és a Borriol, més a propet.

Alguna o algunes curiositats interessants?

Sobre la zona, el més important és que va ser el cresol de la Revolució Industrial i més tard de la indústria de l'automòbil. J.R.R Tolkien, l'autor d'El Senyor dels Anells va créixer ací i es va inspirar en paisatges de la ciutat per

al llibre, per exemple, les Dos Torres encara existeixen. I pel que fa a la música, de Birmingham van eixir Duran Duran, UB-40 i Ozzy Osbourne, i Black Sabbath (per a tots els gustos!).

HORNO Y PANADERIA
Mª Rosa Arandes
 Especialidad en cocas y rollos
 Virgilio Oñate Gil, 20
 Tel. 964 321 107 • 12190 BORRIOL

Nous Borriolencs

 Maite Vidal Bernad

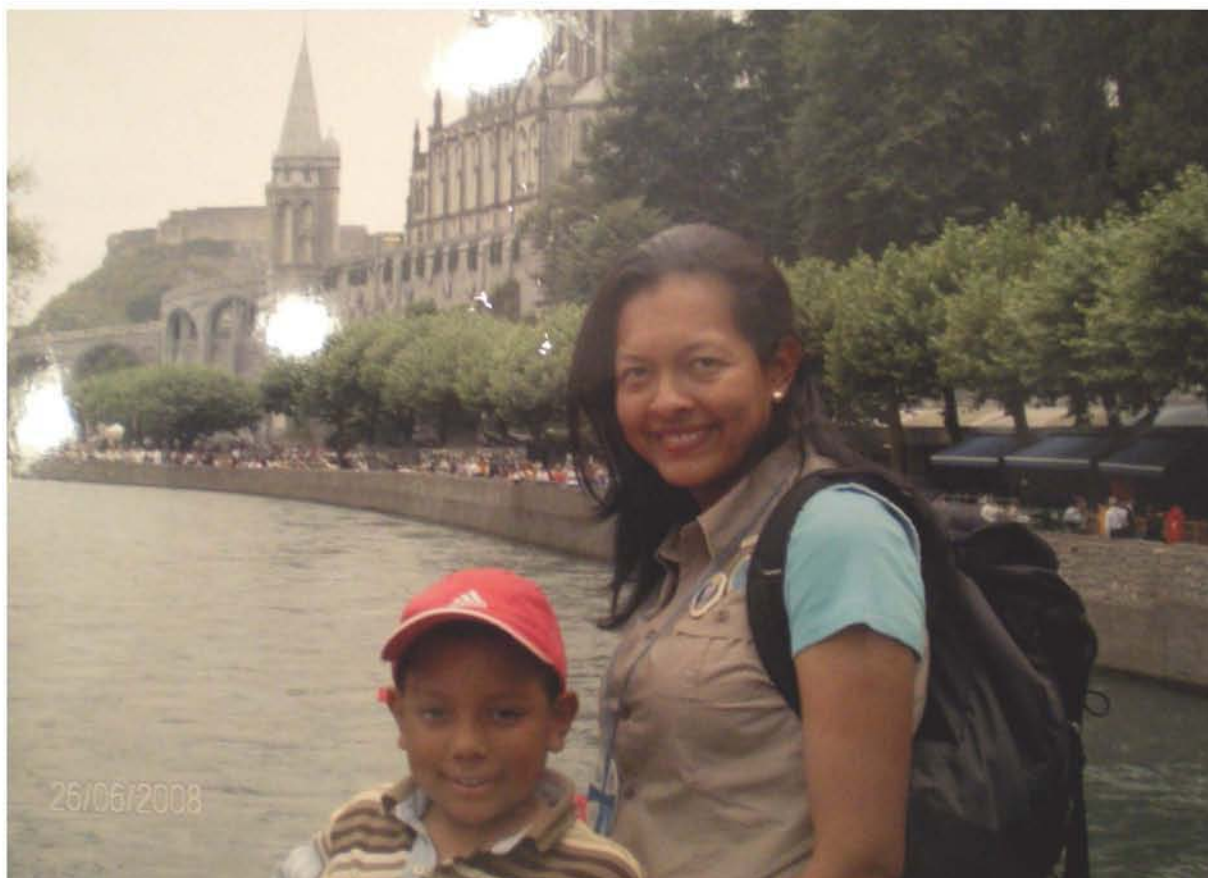
En aquesta revista estremem una nova secció anomenada Nous Borriolencs. Una secció que ens ajudarà a descobrir una altra visió del nostre poble des dels ulls de persones vingudes d'un altre país i que han escollit la nostra localitat per continuar la seua vida. Amb el seu punt de vista podrem comprendre les seues sensacions, les seues respostes, la seua vida en un lloc tan diferent o tan paregut al seu lloc d'origen.

NOM: Yerli Valencia Ocampo

ORIGEN: Colòmbia

PROFESSIÓ: Tenir cura de persones majors i feines de neteja en general.

RESIDÈNCIA A BORRIOL: 10 anys

dental
BORRIOL

Av. Zaragoza, 69 • 12190 Borriol (CS)
964 32 32 65 • dentalborriol@gmail.com

Perquè vas vindre a Borriol?

Vaig vindre a Borriol perquè el meu marit tenia uns familiars ací.

Què és el que més t'agrada de Borriol?

El que més m'agrada de Borriol és la gent, l'hospitalitat i també la tranquil·litat del poble.

Participes en alguna activitat que es realitza al poble?

Vaig participar en la confecció de brodatos amb les mestresses de casa, vaig estar poc de temps però vaig aprendre molt. Solc participar en les festes patronals, corregudes de bous i Setmana Santa.

Canviaries alguna cosa de Borriol?

De Borriol canviaria el clima pel del meu país, principalment a l'hivern perquè no em puc acostumar al fred.

Com t'has adaptat al clima, al menjar, la llengua... Del nostre poble?

Al principi és un poc dur pel xoc cultural, la forma de celebrar alguns esdeveniments, les festes i els costums. Trobem a faltar l'alegria del Nadal, compartir amb els amics, etc. A la llengua, ens hem anat adaptant a poc a poc per la necessitat quotidiana. El menjar no és molt diferent, només són diferents els sabors, que són sensacions momentànies.

Què portaries de Borriol al teu país i del teu país a Borriol?

De Borriol: la dieta mediterrània perquè és molt sana, saludable i completa, és una gas-

tronomia rica en varietat i sabor. He après a elaborar diferents plats de la mà de les àvies amb les seues receptes tradicionals plenes de cura i dedicació.

Del meu país: la humilitat de la gent, la música, l'alegria de la música, el café i les fruites tropicals com la maracuyá, la guanabana, etc.

Tornaràs alguna vegada al teu país?

Si, per suposat. És el meu país i el duc sempre al meu cor i gran part de la meua família viu allí. Cada vegada que puc els vaig a visitar depenent de les circumstàncies econòmiques.

Podries contar alguna curiositat i anècdota.

Una curiositat pot ser quan ixen els bous pels carrers. També em crida l'atenció la celebració de Cap d'any perquè els membres d'una família, cadascú se'n va per la seua banda. Per als colombians eixe dia és un dels dies més especials i se celebra amb tota la família. Una altra curiositat és l'hàbit del tabac i del licor a una edat molt primerenca, ja que al nostre país açò només es du a terme quan es compleix la majoria d'edat. Una altra curiositat són els jocs pirotècnics.

Una anècdota és que quan vaig arribar a Borriol vaig trobar que hi ha algunes expressions diferents com per exemple on nosaltres els colombians diem "no te vayas a demorar", ací es diu "no tardes"

Una cosa que em va ocórrer només vaig arribar de Colòmbia va ser que vaig sentir una traca, per un bateig o un matrimoni, i em vaig tirar al terra pensant que era un tiroteig.

Què opina la gent sobre...

 Araceli Vicent Balaguer

1. Què opines de les Jornades Culturals a la Plana de l'Arc celebrades a Borriol el passat mes d'octubre?
2. Què opines de les obres del nou ramal del gas que travessa el nostre poble?
3. Què opines sobre les festes patronals de 2011 a Borriol?

Evelin Pallarés Soler
26 anys

1. No vaig participar en cap acte, però sé que van estar molt bé.
2. Sé que moltes persones han estat afectades, però és una milloria pel poble.
3. Es podrien millorar canviant moltes coses i fent participar més als joves.

Cristina Vila Cercós
26 anys

1. No vaig participar, però pense que per poder participar no haguera fet falta haver de pagar.
2. Em pareix bé perquè és una millora per al poble, però considere que el treball realitzat hauria d'haver-se fet per gent i empreses de la zona.
3. Les veig bé. Si la gent vol millorar-les, ha de participar per fer-ho.

Mª Carmen Ramos Bernad
38 anys

1. Sé que s'han fet i que han tingut molt d'èxit.
2. Sé poca cosa sobre el tema, supose que hi haurà gent molesta.
3. Molt soses, bous i balls roïns.

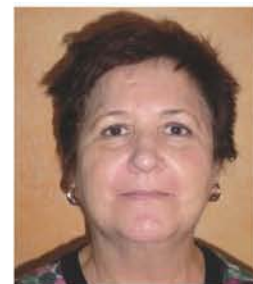
Mª José Pallarés Esteve
52 anys

1. No vaig poder estar, m'haguera agradat. Sabia que es feien i pense que és una bona iniciativa.
2. Sí, és un projecte de progrés, però es podria haver buscat un millor itinerari.
3. M'agradaria que foren més populars i participara tot el món.

Àlvaro Montecatini Ariznavarreta
56 anys

1. És una activitat que dóna l'oportunitat de conèixer tradicions i costums del poble.
2. S'ha de valorar l'impacte ecològic que ha provocat i els beneficis.
3. Les festes pense que són un poc tancades i que haurien de ser més populars.

Salomé Falomir Esteve
53 anys

1. Em van agradar molt, no vaig poder participar en la visita guiada al poble però sí en altres activitats.
2. No m'agrada massa. Sé que és necessari, però si s'haguera pogut fer per un altre lloc millor.
3. Toquen fer-se, les festes del poble. Participe en algun acte, és una tradició i m'agraden.

Els nous mitjans de comunicació: eines globals, oportunitats locals

 Eloi Pallarés Pascual

Els avanços derivats de l'ús d'Internet sempre destaquen per un caràcter més global que local. No obstant això, els nous mitjans també tenen un gran potencial com a elements dinamitzadors en xicotets nuclis urbans. La societat civil s'enforteix gràcies a la interacció, la participació i l'accessibilitat que impliquen. És així com es facilita el naixement de propostes ciutadanes que contribueixen a millorar la realitat d'un poble. Les iniciatives, com podrien ser l'organització d'esdeveniments, es veuen reforçades gràcies a la difusió que adquireixen mitjançant la promoció en xarxes socials, blocs i pàgines web.

L'aparició de noves tecnologies sempre ha anat lligada a la irrupció de noves formes de comunicació. A partir de la invenció de la impremta es va fer possible l'existència de la premsa escrita. Més tard, va aparèixer la ràdio gràcies als progressos de la física sobre les ones electromagnètiques. En l'actualitat, la informàtica ha permès el sorgiment d'una tecnologia que ha revolucionat el panorama comunicatiu i ha obligat als mitjans tradicionals —premsa, ràdio i televisió— a canviar els seus fonaments. En bona mesura, els telèfons intel·ligents —smartphones— i les tabletas digitals —tablets— són els principals culpables d'aquest canvi.

Borriol no es aliè a aquestes millores. Es pot parlar de molts exemples on els nous mitjans estan jugant un paper important. És el cas de nombrosos establiments locals que han trobat en xarxes com Facebook l'oportunitat de mantenir una relació directa tant amb el seu públic

objectiu com amb el potencial. Una estratègia publicitària molt interessant considerant el panorama actual on els comerciants intenten economitzar el màxim possible.

El context cultural local també s'està beneficiant de les noves eines de difusió. En l'àmbit musical, els conjunts de la localitat han pogut difondre les seues creacions, mitjançant eines com Myspace, arribant a tenir un reconeixement més enllà de l'àmbit provincial. La creació del bloc Borriol obert va suposar l'aparició d'un espai lliure en la xarxa per opinar constructivament sobre allò que envolta al poble. Encara que té un gran valor, cal tenir present que la participació en democràcia no sols es limita a votar uns representants cada quatre anys. Les noves tecnologies faciliten que la societat civil en conjunt s'organitze, opine i actue gaudint dels principis democràtics de l'estat de dret. Caldria també destacar el paper de Facebook com a element comunicatiu dels actes de les XVI Jornades Culturals a la Plana de l'Arc. Un acte de cultura comarcal que se serveix d'un mitjà global.

Al llarg d'aquest breu article, s'han destacat una sèrie de paraules que remetent a la consideració dels nous mitjans com una simple eina d'ajuda. Són els ciutadans els responsables del seu ús per a dinamitzar els contextos locals dels nostres pobles. S'ha de donar la implicació ciutadana per tal de construir, ja siga música, actes, propostes o moltes més idees. Sense aquesta conscienciació, els nous mitjans de comunicació seran un full en blanc. Una possibilitat existent que no s'explota.

XVI Jornades Culturals a la Plana de l'Arc. Borriol 2011

✍️ **Joan Serafí Bernat Martí**

Els dies 21, 22 i 23 d'octubre va tenir lloc a la nostra vila l'edició número setze de les Jornades Culturals a la Plana de l'Arc. Era la segona vegada que el nostre poble feia d'amfitrió, doncs ja l'any 2000 vàrem gaudir d'aquestes activitats.

Les Jornades, com popularment se les coneix, van nàixer al ja llunyà 1996, quan un grup de poblatins van demanar el recolzament d'alguns amics que eren habituals als actes culturals que ells organitzaven, i es van atrevir a programar-les a la tardor d'eixa data. Com que l'experiència va ser un èxit de continguts i de participació i els presents es van quedar amb ganes de més, es va decidir repetir-les cada vegada en un lloc i des d'aleshores ja han recorregut des de Borriol a les Coves totes les comunitats situades a les dues vessants de

la carretera de Morella: la Pobla Tornesa, Vila-famés, la Vall d'Alba, la Serra d'En Galceran, Bell-lloch, la Serratella, Cabanes i Vilanova.

Els objectius que es pretenen assolir són sempre els mateixos: reflexionar i debatre sobre les temàtiques que en cada lloc i moment es consideren de major interès i actualitat; afavorir la participació de totes les associacions, grups i persones particulars que desitgen aportar les seues idees; contribuir a la consolidació d'una societat civil forta i crítica; posar en valor el ric patrimoni, tant físic com immaterial, de la comarca, fent-ne els estudis escaients i difonent els seus trets; crear un fòrum on tothom es puga expressar amb absoluta llibertat; fer de tot el poble un mostrador al qual s'aboquen veïns i visitants; i generar un caliu de germanor, complaença i complicitat entre

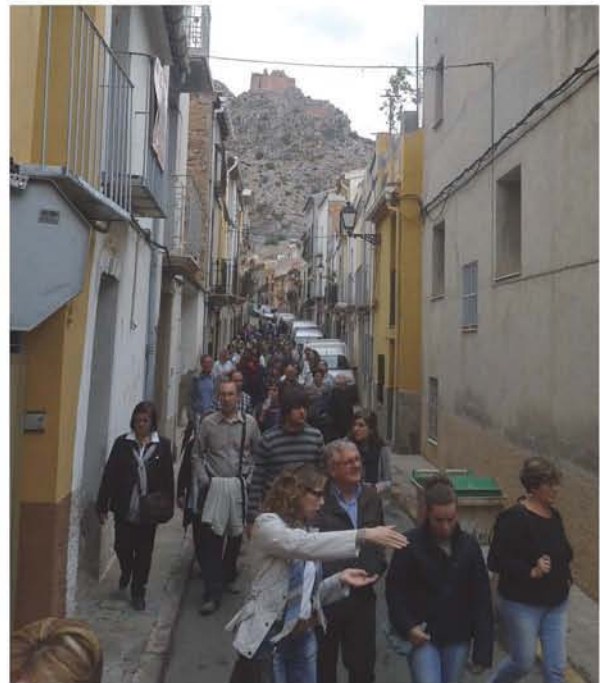
els participants que es retroben any rere any al tercer cap de setmana d'octubre.

També el format és semblant, encara que en cada comunitat es posa més èmfasi en allò que es considera més apropiat, sempre intentant ressaltar aquells elements diferencials i més destacats, així com els més arrelats a la seua pròpia idiosincràsia. Per això, les qüestions abordades van canviant, però giren sobre els mateixos eixos, és a dir, els temes que més ens preocupen, atrauen o enorgulleixen. Resumir el programa d'activitats és la millor manera de mostrar el que van ser les Jornades de Borriol.

Es van iniciar el divendres, dia 21, amb la recepció dels participants i el lliurament del materials al poliesportiu municipal. A les 18 hores es va procedir a la inauguració per l'Excel·lentíssim Sr. Vicent Climent, rector magnífic de la Universitat Jaume I, a continuació, es va tenir la conferència inaugural a càrrec del Dr. Jean Baptiste Humeau, professor de Geografia Social i Humana de la Universitat d'Angers (França), amb el títol: Développement territorial et citoyens. La presentació del conferenciant la va fer la Dra. Ana Mª Fierres Eugenio, directora de la seu a Castelló de l'Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local, de l'UJI-Universitat de València. A continuació, es va procedir a la inauguració de les exposicions: Els treballs de la pedra i El joc de la pilota valenciana situades al poliesportiu; Brodats d'una època: 1886 – 1936, al carrer Colom, núm. 8, baix; Art religiós de la Parròquia i projeccions: pintures de Sant Bartomeu, XXV anys de l'església de Santa Maria i un passeig per la història de Nueva Jerusalem, a l'Església Parroquial de Sant Bartomeu; i Borriol vist pels seus artistes, a l'antiga Casa de la Vila. Tot seguit, a la plaça del Pou, es van degustar els dolços i les coques, amenitzats i amb cercavila a càrrec d'Alifara Batukada. I, per arrodonir el dia, a les 22 hores, i a la plaça de la Torre, es va celebrar un concert amb els grups locals: Malagana, Olives Trenkaes i Skandinat.

El dissabte la feina s'iniciava a les 9, al poliesportiu, amb la presentació de les comunicacions, coordinades per Nati Alcañiz i el Dr. Cristian Linares. Hi van participar: Joan Casteny i Àlvaro i Javier Barreda Carbó (Aus

als conreus de secà del Pla de l'Arc), Hèctor Borràs Segura (L'urbanisme dels propers vint anys. La importància de Borriol dins del context de la Plana de l'Arc), el Dr. Vicent Falomir Delcampo (El magatzem de garrofes de Borriol. 1972-2011), Neus Arquer i Gasch i Anna Viciach i Safont (Avanç dels resultats de la campanya d'excavació del 2010 a la Moreria de Borriol -Plana Alta-), Juan Eliseo Llopis (Anàlisi de la qualitat de l'aigua de les fonts del terme de Borriol), Francisco Delcampo Bernad (Introducció a la ramaderia ovina i cabruna de Borriol), i José Miguel Herrera Reviriego (Vida rural i economia senyorial en la Serra d'En Galceran a mitjan segle XVIII).

Després del cafè i dels dolços, se celebrava la primera taula redona, que sota el títol Biblioteques, arxius, museus i patrimoni a la Plana de l'Arc: situació i propostes de futur, va coordinar la Dra. Rosa Agost (degana de la FCHS de l'UJI), i va comptar amb la participació de Francisco Medina (Director Territorial de la Conselleria de Cultura), Vicent Falomir (director del Centre de Documentació de l'UJI), Amparo Barrachina (Diputació de Castelló. Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques), M. Consuelo Vilarrocha (regidora de l'Ajuntament de Borriol), i Pere Vallés (Secretari de l'Ajuntament de la Serra d'En Galceran). I tot seguit, la segona taula Participació ciutadana a la Plana de l'Arc. L'agenda 21 de la cultura, coordinada per la Dra. Raquel Agost

(professora de l'UJI), amb la participació de Belinda Edo (AODL. La Serra d'En Galceran), Xavier Ginés (AODL. Bell-Iloch), Tomàs Segarra (AODL. Sant Mateu) i Eugeni Trilles (AODL. Vilanova d'Alcolea).

La vesprada estava dedicada als actes populars. Primer, la partida de pilota valenciana al Trinquet; en acabar-se, es va iniciar la cercavila fins a la plaça de la Torre, amb la participació dels Grups de Danses de les Coves i de la Poble Tornesa i el Grup de Danses l'Hereu de Borriol; i, tot seguit, es va gaudir del concert de la Unió Musical Lira Borriolenca en homenatge als compositors borriolencs.

El diumenge, també a primera hora, es reprenien les activitats. Des de la plaça de la Font, i a càrrec del Dr. Joan Mateu, catedràtic de Geografia de la Universitat de València, s'iniciava la visita guiada per la vila de Borriol. El passeig per la moreria i l'observació de la zona excavada va estar acompanyada de les explicacions de les arqueòlogues Neus Arquer i Anna Viciach. D'aquí es va aplegar a l'església de Sant Bartomeu, on es va poder escoltar el concert d'orgue, a càrrec d'Augusto Belau. En acabar-se, i pel carrer Major, la llarga concurrència es va adreçar de nou a la plaça del Pou, on es va esmorzar una truita monumental i es va completar el tast d'aigües de Borriol. Després d'un curt descans es va continuar la visita per la vila, que va concloure just a l'hora de sortir vers "el Mesón del Cordero", on es va celebrar el dinar de cloenda (dins dels parlaments d'acomiadament van intervenir els representants de Cabanes, que van assumir el repte d'organitzar-les al 2012).

I, perquè no hi va cabre dins del programa d'aquest cap de setmana, i moltes persones també volien gaudir dels paisatges del terme, el diumenge següent, dia 30, a les 7 del matí sortia des de la plaça de la Font la marxa, organitzada pel Club la Pedrera, per fer la ruta de les fonts: la Botalària, la Teula, el pou del Portuguès, Sant Martí, Codina i els Xops. Un generós esmorzar a la Pedra de la Serra va permetre recuperar les forces als caminants que, amb tranquil·litat però sense aturar-se molt, van recórrer els quinze quilòmetres programats.

El gran ventall d'activitats que es van dur a terme ja evidencia la transcendència de les Jornades, però amb elles no s'esgota la tasca realitzada. Cal afegir els materials que es van repartir a tots els participants, amb un preciosa memòria USB en forma de clau que emmagatzema, entre altres documents, les comunicacions, moltes peces de música dels grups locals de rock i l'aplicació Borriol clic a clic, que ha estat significativament ampliada i millorada per a les Jornades. A més a més, la carpeta també conté dues publicacions: Brodatz d'una època (1886-1936) i Fons Vitae. El patrimoni religiós de Borriol.

Però el major èxit de les Jornades ha estat la participació que han tingut: les més de dues-centes trenta persones que s'han pagat la matrícula i han participat a totes les activitats són sols una part dels ciutadans que s'hi han involucrat. A aquests destinataris cal afegir els que van acudir als actes per les places i carrers, tots aquells que han col·laborat i treballat en alguna de les moltes parcel·les que

Fotografies: Longi Gil Puértolas

requeria l'organització, els que han intervingut i, molt especialment, l'ample ventall de institucions, organismes i associacions, que es van voler sumar a la iniciativa i sense les quals les Jornades no s'hagueren pogut realitzar (Ajuntament, Diputació, UJI, Parròquia, Institut d'Estudis Catalans, totes les associacions locals culturals, empreses privades, etc.). En nom de la Comissió Organitzadora d'aquesta edició de les Jornades faig públic el nostre agraïment a tots els ciutadans i organitzacions que les han fet possible.

Per concloure aquesta breu ressenya tal vegada fóra oportú recuperar una reflexió que jo

mateix feia en el moment de la inauguració. "Estem en un moment clau de l'esdevenir del món occidental. Hi ha molts elements que semblen abocar-nos al pessimisme i a l'acceptació de la devaluació de la democràcia i a la pèrdua dels drets socials. Però la crisi també ha tingut la virtualitat de fer-nos xafar terra, de recordar-nos cada dia, qui som, d'on venim i on volem arribar. I d'exigir-nos a tots i cadascú dels ciutadans i de les ciutadanes, que prenguem consciència de la nostra responsabilitat davant de les generacions futures."

Fotografies: Longi Gil Puértolas

La moreria de Borriol: resultats prèvis de la campanya d'excavació del 2010.

✍️ **Neus Arquer Gasch i Anna Viciach Safont**

La Moreria de Borriol (Plana Alta) és un assentament de grans dimensions que es troba localitzat a la vessant sud-est del tossal on s'ubica el castell (a uns 220m per sobre del nivell de la mar).

La construcció del castell de Borriol data d'època islàmica, tot i que desconeixem el moment exacte a causa de l'escassetesa de fonts documentals, a més a més de l'absència d'excavacions. D'altra banda, tampoc sabem amb certesa on es localitzaria la població (aljama) que dependria del castell (hisn), tot i que sembla probable que es situés a la part alta de l'actual població, establint-se com a límits naturals el Barranc de les alforges a l'est, el Barranc del Palau a l'oest i el tossal del Castell al nord.

L'ocupació islàmica es prolongarà fins l'any 1233, quan Jaume I conquesta Borriana. Poc després, a través d'un pacte de rendició, el Castell de Borriol passa a mans cristianes.

En el nostre cas, amb la conquesta cristiana, el Palau passa a ser la residència del senyor feudal, el Castell es reforma i el poblament s'escampa, de manera que l'any 1.250 es promulga la Carta Poble per la qual es mana repoblar la població de Borriol. L'any 1.259 part dels nous pobladors vinguts de Morella sol liciten permís a Ximén Pérez d'Arenós, senyor de Borriol, per poder edificar l'espai entre l'Església i el Castell (Gil-Mascarell, Font, 2008, 22, inèdit). No podem descartar la possibilitat que es produís un desplaçament progressiu de la població musulmana cap a l'actual Moreria, tot i que pel moment no tenim dades que verifiquen aquesta hipòtesis. Els treballs arqueològics, fruit del interès que l'Ajuntament de Borriol ha posat en la recuperació del jaciment, consistiren en l'excavació en extensió d'un espai d'uns 250m² a la zona sud-est i l'excavació d'un sondeig a la zona nord-oest. S'ha documentat part de l'urbanisme del jaciment, localitzat en una zona de relativa pendent, de manera que les cons-

truccions s'adapten a les corbes de nivell. Els edificis, generalment de planta rectangular, presenten indicis d'haver tingut almenys dues alçades i s'estructuren en torn a un, dos o tres departaments, normalment de petites dimensions i planta quadrangular. Observem dos espais clarament diferenciats: per una banda els edificis 1, 2, i 4, que s'articulen a partir d'un eix central conformat per un llarg mur realitzat a base de maçoneria travada amb morter de calç de bona qualitat; per altra banda, els edificis 5 i 6 presenten un únic departament de planta quadrangular i semblants dimensions que també pareix formar part d'un conjunt uniforme que continua cap a l'est.

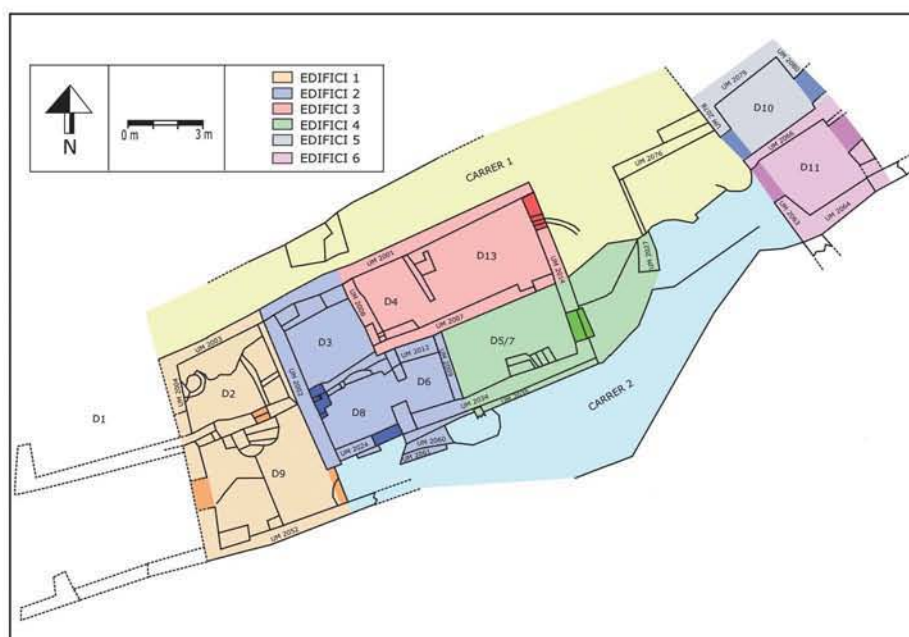
L'estudi dels materials ceràmics recuperats ens permet plantejar una primera hipòtesi respecte a la seqüència cronològica del jaciment, amb un primer moment d'ocupació que datem provisionalment a l'edat del bronze. Aquest es compon d'algunes ceràmiques realitzades a mà, entre les que cal destacar dos vasos carenats (Figura 3. Imatges 1 i 2).

Una segona fase, documentada al sondeig, ens situa ja en època medieval. La vaixel·la de luxe es compon fonamentalment de plats i escudelles, amb decoració esquemàtica de blau cobalt (Figura 3. Imatge 5), decoració blava geomètrica complexa, daurada, amb motius esquemàtics (Figura 3. Imatge 6) i, de manera molt minoritària, decoració blava i daurada. La major part d'aquestes peces són originàries de

Paterna, amb una cronologia dels segles XIV i principis del XV. Per altra banda, trobem vaixel·la comuna com fonts amb vidriat marró clar (Figura 3. Imatge 4) i cànters o gerres amb decoració pictòrica a base d'òxid de manganès. Dintre d'aquest conjunt, cal destacar una peça decorada amb bandes que emmarquen lletres àrabs esquematitzades (Figura 3. Imatge 3), molt semblant a algunes peces trobades a diferents excavacions a Paterna (Mesquida, Amigues, 19856, 554). Per últim, la vaixel·la de cuina es componria fonamentalment d'olles i la d'emmagatzematge de tenalles.

Una tercera fase correspon al segle XVIII, es tracta bàsicament de vaixel·la de luxe, essent les formes predominants els plats i les escudelles (Figura 3. Imatge 9). Les ceràmiques decorades amb reflex daurat són les més abundants, entre les quals cal destacar un plat decorat amb fruits, fulles i el fons puntejat amb un tema central figuratiu que pot representar un au (Figura 4. Imatge 8). Les ceràmiques de luxe decorades en blau són menys abundants, entre les quals cal destacar un plat amb tema central arquitectònic emmarcat per una banda de motius vegetals (Figura 3. Imatge 7). Aquest conjunt el podem relacionar majoritàriament dintre de la producció de Manises del segle XVIII

La darrera fase s'emmarca entre el segle XIX i la primera meitat del segle XX, quan progressivament s'abandona el jaciment. La ceràmica

es divideix en dos grups clarament diferenciats: per una banda, la ceràmica d'ús domèstic que podem relacionar amb les produccions de les terrisseries més properes com poden ser Onda, Traiguera i La Vall d'Uixó; i, per altra banda, la ceràmica de taula amb peces de Manises, Onda o Ribesalbes.

Podem concloure, doncs, que la Moreria de Borriol es troba habitada almenys des del segle XIV, encara que no podem descartar el fet de que l'ocupació de la zona es produís durant la segona meitat del segle XIII, coincidint amb la repoblació de Borriol després de la conquesta cristiana.

.- COLL CONESA, Jaume (1998): *Les importacions de ceràmiques valencianes (segles XVI-XIX). Produccions i cronologia de la pisa i ceràmica comuna. Monografies d'Arqueologia medieval i post medieval, 4. Barcelona. p. 165-175.*

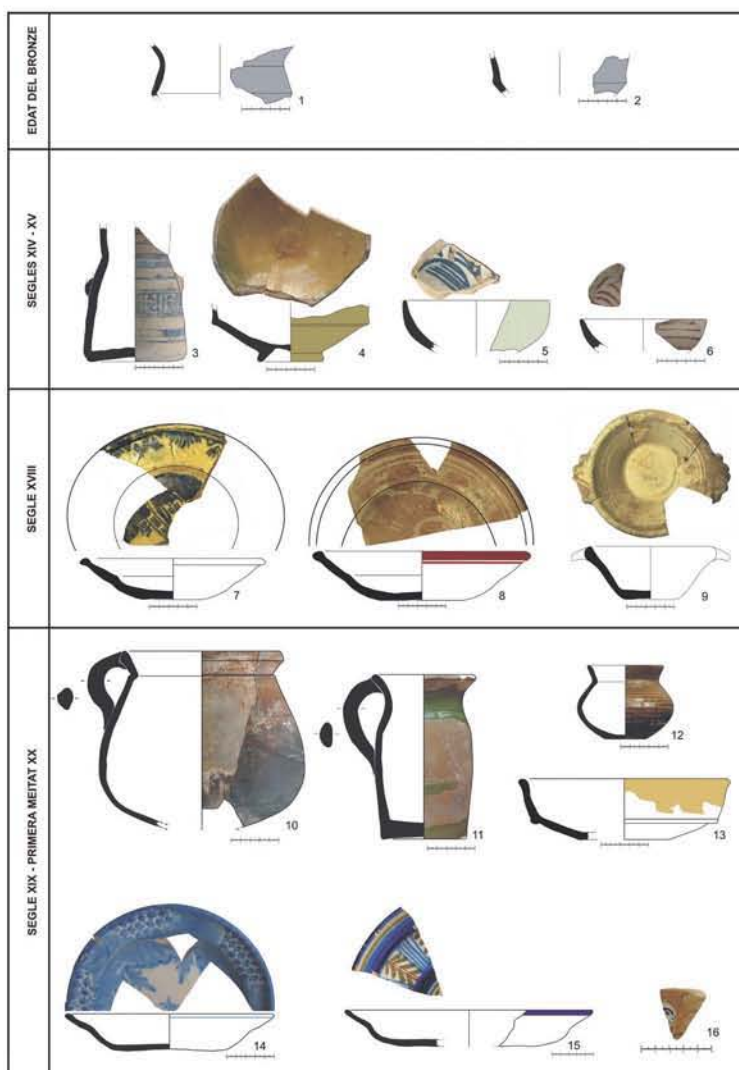
.- COLL CONESA, Jaume (2009): *La ceràmica valenciana (Apuntes para una síntesis). Avec Publicaciones. www.avec.com.*

.- Gil-MASCARELL BOSCÀ, J. Ignacio; FONT MEZQUITA, Fermin (2008): *Pla Director del Castell de Borriol i la Moreria. Inèdit.*

.- LÓPEZ ELUM, Pedro (2005): *La producción cerámica de lujo en la Baja Edad Media: Manises y Paterna, Materiales y documentos. Museo Nacional de Cerámica. València.*

.- MESQUIDA, Mercedes; AMIGUES, François (1986): *Hallazgo de un "pozo" en el casco antiguo de Paterna. Actas del I Congreso de Arqueología medieval Española, Tomo V. Zaragoza. p. 17-19.*

.- SELMA CASTELL, Sergi (2009): *Borriol en l'època islàmica en Borriol Vol II. Castelló. p. 23-43.*

Introducció a la ramaderia ovina i cabruna de Borriol

 Francisco Delcampo Bernat

Aquest treball és una modesta aportació al coneixement històric de la ramaderia llanera a Borriol, presentat com a Comunicació dins de les activitats programades en les XVI Jornades Culturals a la Plana de l'Arc, realitzades a Borriol el passat més d'octubre.

Està documentat, a més a més de en les publicacions de Borriol II, de Varis autors, i de Borriol, en el umbral de la plana, del nostre mestre Salvador Babiloni, en la monografia d'Emilio Obiol, titulada La ganadería en el nor-

de Borriol. Quant als diccionaris: antics i moderns, poca cosa podem trobar que ens done claredat d'aquest important element del sector primari. Tampoc l'infal·lible recurs als cronistes clàssics com Antonio Jose Cavanilles, Pascual Madoz, Adolfo Miralles del Imperial, Fernando Miralles, Mundina Milallave, Balbás Cruz o Sarthou Carreres, fan cap referència a la explotació ramadera a Borriol.

Tot i això, l'evidència i el testimoni que ens ha deixat aquest quefer és ben distinta. No re-

CORRAL DE RAMAT EN LES MALLÀES

te del País Valencià, i sobretot, en alguns articles de l'insigne professor medievalista José Sánchez Adell.

No són moltes les referències bibliogràfiques que parlen de la ramaderia al poble i terme

sulta gens difícil, en passejar-se pel terme de Borriol, topar-se, mig amagat entre la malesa, amb les restes inapel·lables d'un antic corral de ramat. Disseminats arreu del terme, al peu d'un llogar, a la vorera d'un camí, enmig d'una planura. Uns més grans que altres. Uns més

 el raconet

cafeteria - bar
(cenas y comidas por encargo)

Plaça la Font, 19 Borriol
tlf.: 654 526 443

- reuniones familiares
- cumpleaños
- despedidas
- comidas/cenas de empresa
- aniversarios

antics que altres. Tots ells són sols avui en dia una empremta que ofereix als ulls del passejant una estampa de singular bellesa; que evoca un sentiment nostàlgic que et trasllada atònit al passat.

Tants corrals de ramat són l'evidència irrefutable de la significativa importància que ha tingut el sector ramader al nostre territori. Tal vegada estes ruïnes siguen l'últim testimoni de la seua època gloriosa.

També el tràfec ramader, amb el seu major exponent en la transhumància, va anar propiciant i configurant una xarxa de canyades i assagadors que entrecruaven termes municipals, províncies i, fins i tot, territoris mols allunyats entre sí. Vies de comunicació també significativament representades al terme de Borriol com la canyada Reial de Saragossa, que ix de Borriol dret al pantà de Maria Cristina; la vereda del Camí Vell, que des de la venta del Pigós, passant per Borriol, fa punta fins les Costes de la Pobla; l'assagador de l'Assut, el cordell de la Vall, la vereda de Crussanto, l'assagador del camí de la Pedrera, l'assagador de la muntanya Negra, l'assagador de la Costa, són també testimoni, prova i evidència clara de la importància que ha tingut històricament la pastura al territori de Borriol.

De segur que podríem remuntar-nos més enllà de les conquestes cristianes d'estes terres (allà pel segle XII) per fer referència a la importància d'aquest sector per a l'economia de la societat. Els àrabs eren experts ramaders, fins i tot es té coneixement d'acords de reciprocitat transhumant entre les societats cristianes i musulmanes. Des d'aquella època, l'explotació va anar en augment en els segles següents, amb el seu major exponent en els segles XVII i XVIII. Més tard, va entrar en una decadència continuada fins a l'actualitat, on hi queda una representació mínima d'aquesta riquesa natural.

S'han trobat documents datats a finals del segle XIV que representen acords entre alguns termes de Castelló i de Terol. Estos contractes van estar en vigor fins al segle XVIII. Ramats procedents de Mosqueruela, serra de Gudar, Valdelinares, Monteagudo, etc., baixaven al terme de Borriol a passar l'hivern. De la mateixa manera ho feien alguns ramats de Borriol a l'estiu, des d'on es traslladaven a eixes localitats terolenques complint els acords de reciprocitat.

Amb la transhumància s'estableix una simbiosi entre pastors i agricultors -tantes vegades confrontats en altres litigis-. Estos últims condicionaven en les seves parcel·les un corral per a acollir al transhumant. Al final de la temporada, l'agricultor aprofitava el fem que hi havien deixat els animals; adob molt apreciat en aquell temps. Esta circumstància justifica en certa manera la gran quantitat de mallades que hi havia.

Al segle XIX, la transhumància va anar desapareixent i es va quedar una ramaderia sedentària acampada en corrals del terme, a prop dels masos habitats. Més tard (meitat del segle XX), els reductes que hi quedaren van traslladar els corrals per als animals al mateix casc urbà del poble, fins desaparèixer totalment.

De segur que una part dels amables lectors -d'una edat, diguem avançada- recordaran que en aquells entranyables temps hi havia a Borriol moltes carnisseries. Totes elles tenien, com a principal font d'abastiment de matèria prima, un ramat propi que pasturava per les immediacions: Lorenzo Ramírez i la seva germana Maria Dolores "l'Andalusa", la família de Maria "la Rulla" amb els seus fills Amadeo i Pepe "de Calpe", la família de Vicent Escrig "Tacos". I altres raberes d'ovelles, que cada dia, al tardejar, travessaven part del casc urbà, deixant la seva empremta, fins al corral corresponent: el tio "Sula" i més tard el seu gendre

*el Racó
de la font*

Pastisseria i Cafeteria

Plaça La Font, 29 A - 12190 Borriol (Castelló)
Tel.: 964 32 16 33

Vicente Rubio, el tio Fermín, que tenia una cabanya de cabres que tancava al carrer Colon; Pepe Castellano "Coscolla", que tancava al carrer la Balma; Vicente Castellano, "el Benitet", amb els seus fills Pascual i Vicente, que mantigueren el ramat heretat del seu pare. Hermenegildo, que tancava en la Primera Cerrada; Benjamín Pitarch i Benjamín Bosch, que també van ser propietaris d'una cabanya que contornejava per la partida de l'Assut. El tio Carlos "el Cabrero", que tenia vaques al carrer Fondo. I a la Serra el tio Demetrio, que tenia un nombre considerable d'ovelles.

A mesura que els propietaris s'anaven jubilant, també es jubilava el ramat. És a dir, que a poc a poc s'anaven acabant les ovelles a Borriol.

A meitat dels anys setanta, jubilats Pascual i Vicent "els Benitos" sols quedaren al poble dos explotacions ramaderes: la de Vicente Rubio i la de Manuel Bellés. Més tard, estos

dos últims van canviar d'ofici i pareixia que s'acabava l'explotació ramadera a Borriol. Però Pio Bellmunt, que fins aleshores tenia una altra ocupació professional, es va comprar un ramat d'ovelles, que encara persisteix en l'actualitat, però ja d'una forma molt minvant. El seu corral, possiblement el més condicionat que ha hagut a Borriol, està ubicat a la vorera del Camí Vell, a l'altura de la partida l'Abeletjar.

També en la dècada dels anys vuitanta podríem trobar-nos en el terme amb dos ramaders. Un, el pare de Julio "el de la carnisseria de la Font", que pasturava per les partides de Borom, Verdiell, les Solsides... I un altre, d'un foraster, que pasturava per la Vall, la Mola, la Corba...

Des d'estes línies demanem disculpes per les imprecisions o errades en les dates o els noms, o per haver omès alguna informació que, inexcusablement, no hem considerat.

Paco Zaragoza

Taller y Joyeria

C/. Hereu, 2 - 12190 **Borriol** (Castellón) - Tel. 964 32 11 82

El magatzem de garrofes de Borriol (1972-2011)

✍️ **Vicent Falomir Delcampo**

Borriol, almenys per les dades de què disposem, ha estat un productor de garrofes; només cal veure el terme i ens adonarem que la garrofera es troba tant en foies com en plans. L'economia de Borriol durant molts anys ha estat basada en la collita de les garrofes, tots els moviments familiars (batejos, comunions, casaments, arreglos de casa, etc.) es realitzaven sempre preveient la collita de les garrofes.

Els mesos de setembre i octubre han estat els mesos de recol·lecció del producte. Tot estava centrat en la collida i la plega. Avui estan en

el record aquells moviments familiars en què tota casa anaven a plegar.

La recollida de la garrofa i posterior emmagatzematge a Borriol s'ha mantingut igual, seguint els mateixos processos al llarg dels anys. Alguns propietaris les guarden a casa, en uns espais específics, anomenats botigues. La botiga era el lloc on s'abocaven les garrofes una vegada es portaven de les finques. Quan el preu era bo es treien, s'ensacaven i es venien als comerciants. Altres propietaris, una vegada arplegades les garrofes de les finques, o bé les guardaven a les entrades de casa, al

LA LLUNA
geladeria

costat de la porta, en pileres de sacs; o bé altres les venien directament als comerciants locals. Tot aquest escenari va estar repetint-se any darrere any fins que, a principis de la dècada del setanta del segle passat, es va realitzar la construcció del magatzem.

Ens podríem formular un parell de preguntes. Com va ser possible aquesta obra? I, quins foren els motius d'aquest moviment cooperatiu a Borriol?

Les respostes són fàcils. Per una banda, les famílies ja no estaven disposades a guardar el producte a casa, per la feina que representava, per les olors fortes que desprenia i pels cucs que es generaven; també en aquest moment es produeix un canvi de l'animal de treball (matxos principalment) a la mecanització (motors de raure i en menor mesura tractors); i un tercer factor fou la falta de comerciants locals que es feren càrrec de la garrofa. Tot plegat va esclatar en la necessitat de construir un magatzem per dipositar la garrofa.

El 3 de juliol de 1972 es reuniren a la Sens 154 propietaris de finques de garroferes de Borriol amb un objectiu clar, veure com es podria construir un magatzem per a guardar les garrofes, així ho podem llegir en l'acta de constitució: "... la obra de construcció de un almacen para el almacenamiento, transformación y comercialización de la garrofa y de toda clase de productos agrícolas y ganaderos"

En aquesta reunió a la Sens es van prendre diversos acords, i entre altres, es va tractar la constitució d'un Grupo Sindical de Coloni-

zación, la creació d'un reglament i la formació d'una Junta Directiva que es fera càrrec de relançar el projecte. Una de les primeres accions d'aquesta Junta fou l'adquisició d'un terreny a la partida Cementari o Rabossero on ubicar el futur magatzem. Es va comprar una finca d'un jornal de terra a la propietària Antònia Esteve i es varen pagar 200.000 pessetes. El lloc triat era excel·lent pel bon accés, al costat de l'antiga C-238, carretera de Saragossa, i per estar a prop del poble.

Això era el primer pas, comptar amb un terreny. A continuació es va sol·licitar l'ajut de tècnics de l'Obra Sindical de Colonización de València, que van mesurar el terreny per a posteriorment realitzar el projecte que va confeccionar l'enginyer Alejandro Reig Feliu.

Comptar amb el projecte era un requisit indispensable per obtenir una concessió d'auxili econòmic de l'IRYDA (Instituto Nacional de Reforma y Desarrollo Agrario).

A meitat de gener de 1973 es va traure a concurs la construcció de l'edifici i es va cursar la invitació a 9 contractistes locals. Al final se'n varen presentar dos i es va concedir a José Vaquer (Pepito el mestret), que va construir un magatzem de 1.282 m² sense pilars pel mig i unes oficines de 48 m². A més de l'edifici es va realitzar una gran plaça davant del magatzem, on es va instal·lar una bascula de 60.000 Kg davant mateix d'una de les portes d'entrada.

Aquest gran magatzem es va inaugurar el 30 de juliol de 1974 on varen assistir la majoria

DETALLS
Papereria i Regals

C/ Ximén Pérez d'Arenós, 15
12190 Borriol (Castelló)
Tlf: 964 321714

dels socis, autoritats locals i representants de la Delegació d'agricultura de Castelló.

D'aquests 40 anys d'història del magatzem destacarem algunes dades: l'any 1982, per tal d'ajustar-se a la normativa vigent, es va passar de Grupo Sindical de Colonización núm. 14.097 a SAT (Societat Agrària de Transformació) per la qual cosa es van haver d'aprovar nous estatuts; una altra data a destacar va ser l'any 1989 pel tema de les ajudes del que abans s'anomenava Mercat Comú (CEE), avui Unió Europea, per als productes com l'ametla, el festuc, l'avellana, la nou i la garrofa, ajudes que anaven adreçades per a plans de cultiu, creació de magatzems i comercialització; i una tercera data a reluir ha estat la del 16 de novembre de 2000 que es va formalitzar, amb una escriptura, la fusió per absorció de la cooperativa d'oli "El Salvador" en la SAT.

Comptar amb el magatzem de garrofes ens permet disposar de dades d'entrades del producte i preus pagats als socis. Així ens trobem amb 5 campanyes que sobrepassen la xifra d'un milió de kg entrats al magatzem, sent la segona campanya 1974-1975 en la qual s'ingressaren 1.309.763 Kg i es va pagar al soci a 5 pts/kg. Ha estat la campanya que menys s'ha pagat, ja que una part es va destinar per reduir els costos de la construcció del magatzem.

La campanya 2009-2010 és la de menor quantitat de kg arreplegats i introduïts al magatzem, només es van plegar 184.960 kg. Un dels motius principals fou les fortes pluges de finals de setembre de 2009 que van llançar a perdre la collita i un problema afegit fou que els diversos camins per accedir a les finques estaven intransitables.

per·música
reparació i venda d'instruments musicals

- Taller propi de reparació
- Afinació i restauració de pianos
- Enginyeria per a l'espectacle
- Sò i il.luminació
- Reparació d'altaveus, Hi-Fi, Professional i Car-Audio
- Muntatge de locals d'oci

C/ Peiró, 9 Borriol • Tel. 964321682 • www.permusic.es • reparacionspens@hotmail.com

Pel que fa als preus pagats als socis, si la collita del 1974 fou la que es va pagar menys, la campanya 2005-2006 va ser la millor, ja que es va pagar a 0,47 /kg.

Però si analitzem les dades des del principi veurem que la garrofa és un producte en total recessió i amb una falta de rendibilitat degut a la competència d'altres països que produeixen a preus més baixos. Pel que fa al garrofi, que era l'únic que valia, li han sorgit altres competidors com són la goma de guar i tara. El que està clar és que, des de fa uns anys fins ara, existeix un abandonament de les finques, ja que no resulta rendible treballar-les.

Com a consideracions finals direm que avui la garrofa no està passant pel seu millor moment i que el magatzem, a banda de dipositar les garrofes, podria dedicar-se a altres funcionalitats, com està ocorrent en aquest moment.

Una altra consideració que cal destacar és l'aposta que l'any 1972, quan els primers propietaris de finques de garroferes cregueren en el projecte del magatzem. El treball abnegat de tots els membres que participaren en la Junta Directiva, la comissió col·laboradora i en el consell de vigilància. Cal destacar la gestió durant molts anys de Benjamín Pitarch Bellmunt, president (1972-2010) primer del Grupo i després de la SAT, i la continuïtat de la presidència amb Serafín Santamaría.

Com es podria millorar la situació? Entre les propostes estaria bé establir línies d'investigació amb les universitats per veure les possibilitats del producte, que en són mol-

tes, i per altra banda estudiar formes de millorar el cultiu i la productivitat. Una altra possible solució seria comptar amb una sèrie d'ajudes de l'administració directes al propietari per a la neteja de les finques i d'aquesta forma evitaríem els incendis i l'erosió; i una tercera proposta seria establir mesures de protecció a un arbre que està totalment lligat al nostre territori i tant present a la nostra vida.

L'AJUNTAMENT DE BORRIOL

**DONANT SUPORT
A LA CULTURA**

Apropant-nos a l'urbanisme de Borriol

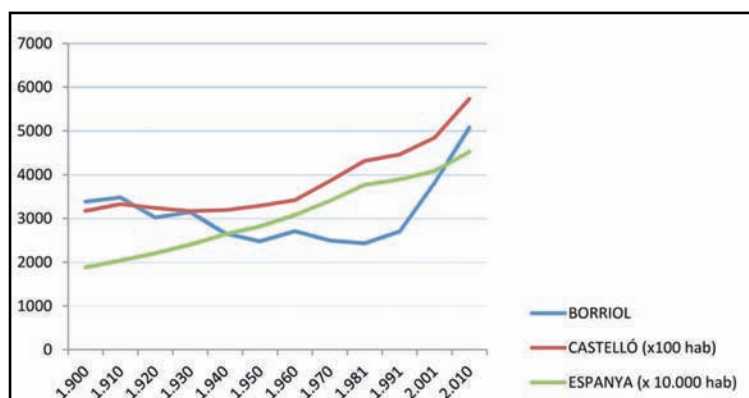
 Héctor Borràs Segarra

La importància de l'urbanisme de Borriol fa plantejar-nos com s'ha de planificar el seu territori per a no hipotecar-lo de cara a les futures generacions.

L'article que els presentem naix a partir d'un treball d'investigació realitzat entorn a l'urbanisme de la localitat de Borriol, presentat en forma de comunicació a les XVI Jornades Culturals de la Plana de l'Arc, que tingueren lloc a Borriol a l'octubre del passat any 2011, amb el títol "L'Urbanisme dels propers vint anys. La importància de Borriol dins de la plana de l'Arc". Aquest treball tracta de mostrar quina ha sigut l'evolució morfològica de l'urbanisme borriolenc, així com també d'analitzar les claus que s'hauran de seguir durant els propers anys quant a la seua gestió urbanística.

Malgrat el constant creixement urbà de Borriol al llarg de la seua història, la recta final del segle XX ha suposat per a la localitat un punt d'inflexió quant a evolució demogràfica i urbanística. El casc urbà va ser l'únic nucli de població fins als anys seixanta, època en què proliferaren diferents urbanitzacions de baixa densitat, que van créixer de manera dispersa entorn a la carretera de l'Alcora i junt al camp de golf de La Coma, al sud i est de la població respectivament.

Tanmateix, el nucli urbà de Borriol s'ha seguit mantenint com a node on es desenvolupa la vida de la població autòctona, amb una estructura urbana compacta i diversificada. Per contra, trobem que aquests nuclis de població de baixa densitat, funcionen sovint com a ciutats-dormitori de nuclis més compactes i amb ma-

Imatge 1. Gràfic comparatiu de l'evolució de la població de Borriol enfront del total provincial i del total nacional.

Font: Fundación BBVA – IVIE.

Benjamín Pitarch Bellmunt

Plaça La Font, 6
12190 **BORRIOL**
(Castelló)

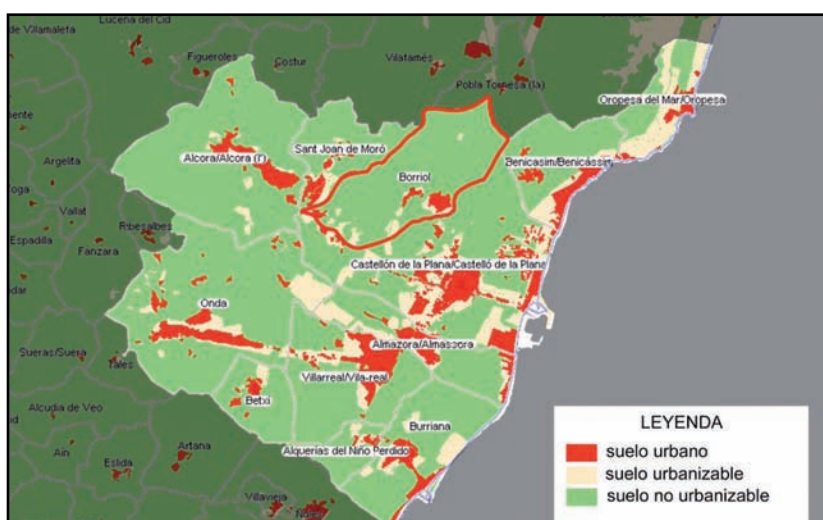

jor activitat, com poden ser la ciutat de Castelló o el clúster ceràmic de l'Alcora, cosa que ha fet créixer aquestes urbanitzacions, que en molts casos manquen dels equipaments i serveis necessaris.

Durant aquests darrers anys, els quals hem vist créixer i esclatar la bombolla Immobiliària, les terres de Castelló han esdevingut, a la vegada que la resta de l'estat Espanyol, vertaders vivers on urbanitzacions i nous desenvolupaments urbanístics creixien sense parar i transformaven el nostre entorn. Malgrat tot, aquest desenvolupament es converteix en necessari quan l'acompanya una conjuntura de progrés econòmic-social i de generació de treball, encara que aquest progrés porte aparellades algunes negativitats que cal ara, immersos en una època de relativa calma urbanística, analitzar i tractar d'evitar de cara a futures intervencions sobre el territori, ja que de continuar durant els propers anys amb aquest desenvolupament previst en altres èpoques de bonança, el territori valencià seria totalment insostenible econòmicament, socialment, energèticament i mediambientalment.

Quant a densitat de població, apreciem que la província de Castelló no presenta una elevada densitat, però sí que trobem que aquesta es concentra en diferents àrees supramunicipals formades per diversos nuclis, com ara l'Àrea Urbana Integrada de Castelló, anomenat així l'espai urbà que integra la capital de província i totes les seves localitats satèl·lits (12 en total, Borriol inclòs), que arriben avui en dia a constituir el 62% del total de població de la província, assolint els 370.000 habitants.

Paral·lelament a l'augment de la població, l'increment de les activitats econòmiques d'aquesta zona han propiciat que el consum de sòl s'haja duplicat en el període comprès entre 1987 i 2006, passant de les 5.600 a les 10.700 hectàrees. Concretament, el clúster de la indústria ceràmica, el major d'Europa en superfície, ha sigut un dels grans ocupadors del territori, amb una extensió de 3.150 hectàrees, un 5% de la superfície total de l'àrea urbana integrada de Castelló. Aquest consum desproporcionat de sòl ha estat en detriment de la superfície destinada a l'ús agrícola.

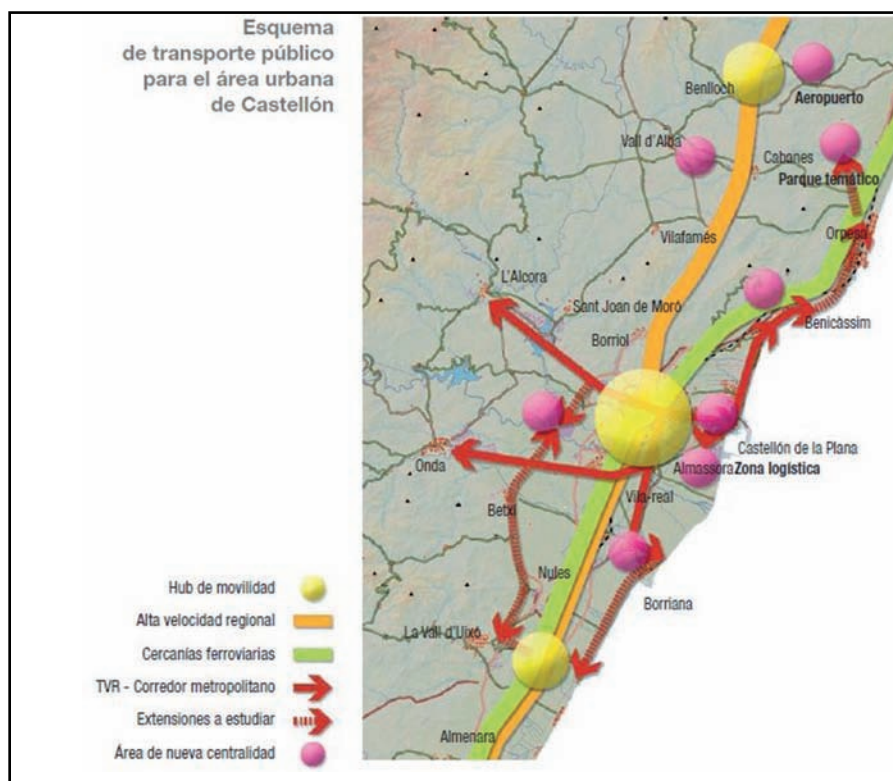
Gràfic comparatiu de l'evolució de la població de Borriol enfront del total provincial i del total nacional. Font: Fundación BBVA – IVIE.

Trobem que l'expansió de la superfície urbanitzada a l'àrea metropolitana de Castelló mostra com els creixements discontinus que han connectat els diversos nuclis d'assentament compacte no han adquirit la suficient entitat com per a fragmentar el territori, és a dir, Castelló presenta una predominança del model urbanístic compacte de ciutat mediterrània, en el qual encara no trobem marcats fenòmens de conurbació entre localitats.

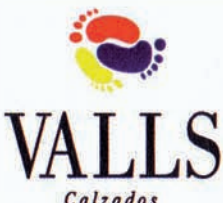
Encara a temps, podem afirmar que Borriol, en la seva relació amb Castelló, ha de mantenir aquest model compacte i evitar per tots

els mitjans fenòmens de conurbació amb la capital de La Plana, o amb pobles veïns com Alcora, tant a través de la contenció de teixits residencials de baixa densitat com limitant l'ampliació dels existents d'ús industrial que ara es localitzen entorn a l'autovia CV-10 i a la carretera de l'Alcora.

Paral·lelament a la relació de Borriol dins del cinturó urbà de Castelló de la Plana, la presència de l'autovia CV-10 o el futur corredor mediterrani d'Alta velocitat, representen la connexió directa amb Aragó, Barcelona i València, li confereix a Borriol un caràcter d'element

Imatge 3. Esquema de transports públics a l'àrea urbana de Castelló.
 Font: Objectiu nº04 de l'Estratègia Territorial de la Comunitat Valenciana

VALLS
Calzados

Mª José Valls Balaguer

Avda. Zaragoza, 67
 12190 BORRIOL
 Tel./Fax 964 65 76 96

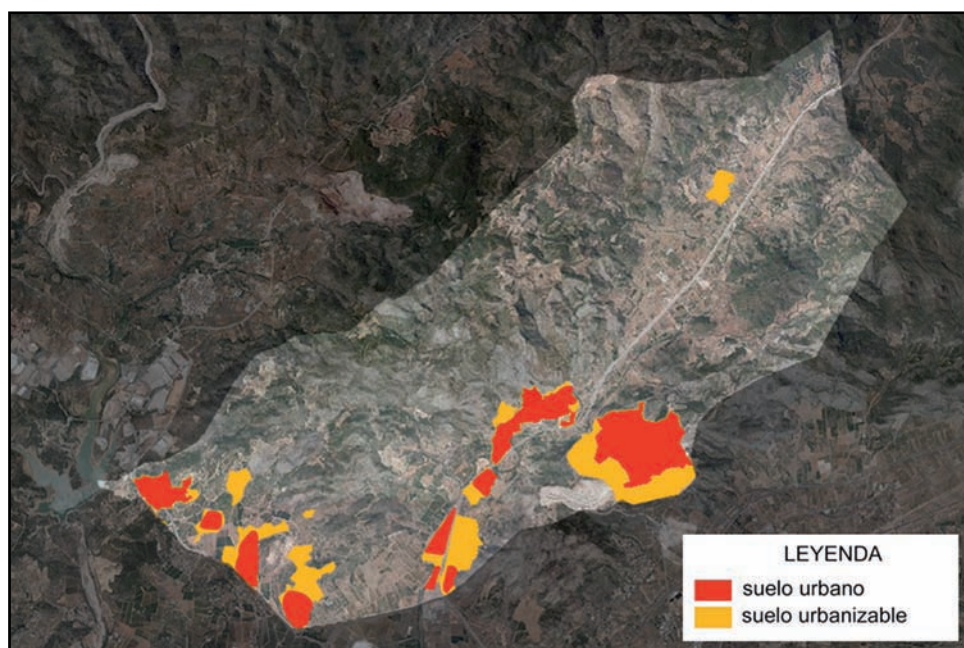

articulador amb les terres de La Plana Alta i el Maestrat, i esdevé un node vital per a la creació de noves àrees de centralitat com l'aeroport de Vilanova d'Alcolea o focus d'activitat com el futur triangle empresarial entre els municipis de Vila-famés, Vall d'Alba i Cabanes. Aquests elements afavoriran l'enfortiment de la xarxa polinuclear de municipis al voltant de la ciutat compacta, i que assegura la continuïtat del paradigma de la ciutat mediterrània.

Atés el paper vital de Borriol dins del territori castellonenc, cal estudiar de manera detinguda quina serà l'evolució de la localitat, principalment per tractar de generar un urbanisme responsable que garantitze la sostenibilitat del territori i el respecte per l'entorn natural i el patrimoni. I per

tal d'assolir el seu correcte desenvolupament, és obligatòria la correcta gestió des dels poders públics i la coordinació amb els tècnics competents, que regularitzaran aquest desenvolupament en forma de plans d'acció territorial, plans generals, o plans parcials. En definitiva, es tracta de comptar amb una base legal sòlida que evite una evolució no desitjable per al poble.

Actualment, al municipi de Borriol recau la responsabilitat planificadora en les Normes Subsidiàries aprovades el 13 de juny de 1996, on trobem un total de sòl residencial de 309'5869 ha, i una superfície urbanitzable residencial de 225'1680 ha que permet el creixement de la població durant els propers anys, tal i com s'aprecia a la imatge de distribució de sòls de la part inferior.

Imatge 4. Plànol de classificació de sòls segons l'actual planejament de Borriol. Font: Conselleria d'Infraestructures, territori i medi ambient. Generalitat Valenciana.

Hnos Chiva

COMERCIO

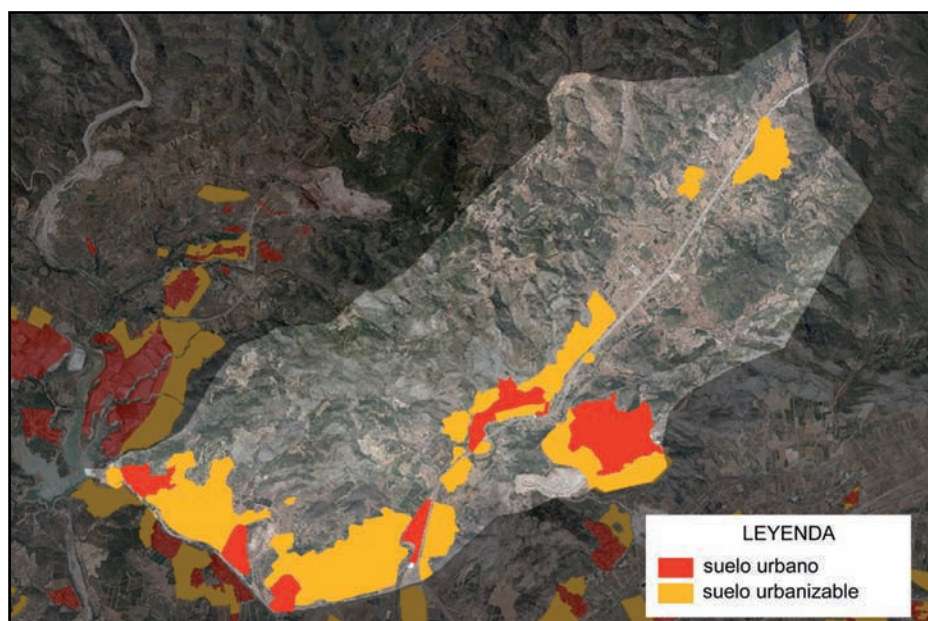
C/ Sanchis Guarner, 9 Tel. 964 321 118

12190 Borriol (Castellón)

Malgrat aquestes dades prou raonables, l'ombra d'un nou Pla General ha sobrevolat la localitat durant els darrers anys. En concret, l'any 2008 es van iniciar les tràmits per a la seua redacció amb el Concert Previ, que contemplava grans àrees d'expansió que s'estenien en totes direccions a partir del nucli urbà. No obstant això, aquest Concert Previ no va superar l'informe de Generalitat Valenciana i actualment el procés es troba parat.

De reprendre aquesta iniciativa, el terme de Borriol sofriria una profunda transformació que convé donar a conèixer abans que es porte a terme.

En concret, aquest Concert Previ proposava àmplies bosses de sòl urbanitzable a la part sud del terme municipal junt a la carretera de l'Alcora, que d'arribar a urbanitzar-se provocarien la conurbació dels diferents nuclis dispersos de baixa densitat i formarien una barrera artificial que impediria la imbricació dels sistemes naturals entre els artificials ja construïts. D'aquesta manera, i com podem veure en la imatge inferior, es perd el concepte que l'Estratègia Territorial de la Comunitat Valenciana, aprovada al gener de 2011, anomena "Infraestructura verda", que permet la creació d'una xarxa de sistemes naturals que articule el creixement de les trames urbanes i permeta garantir la connectivitat biològica i la sostenibilitat del medi.

Imatge 5. Plànol de classificacions de sòls que proposava el Concert Previ de Borriol.
Font: www.borriol.es

COLORS
PERRUQUERIA
unisex
LOCAL CLIMATIZADO

Avda. Zaragoza, 135
12190 BORRIOL (Castellón)
Tel. 964 32 15 04

Un altre dels perills de conurbació el trobem entre el nucli urbà i l'Àrea metropolitana de Castelló. La possible urbanització dels terrenys al sud del municipi, entre la CV-10 i la urbanització del Mas de Gaetà, significarà el segellat d'un sòl d'alta capacitat agrícola i la pèrdua de la major superfície d'horta que trobem dins del terme municipal, sense dubte un vertader pulmó natural creat per l'home i que conforma el paisatge característic d'aquestes terres de la plana.

De la mateixa manera que s'ha d'evitar per tots els mitjans la continuïtat de les àrees d'urbanització dispersa, que tan poc sostenibles resulten econòmicament, energèticament i mediambientalment parlant, tampoc és recomanable l'ampliació d'urbanitzacions extensives ja consolidades, independentment que no representen perill directe de conurbació amb altres nuclis. Un cas d'aquest és el de l'ampliació de la urbanització de La Coma cap a la vessant sud del camp de golf. Aquest tipus d'urbanitzacions necessiten una desmesurada quantitat d'infraestructures d'abastiment, transports i dotacions que col·loquen a aquest model extensiu en la cara oposada a l'urbanisme que es pretén dur a terme a partir d'ara.

L'extensió de la població cap al nord pareix l'alternativa més contrastada, ja que pretén establir un model de mitjana i alta ocupació, de manera que s'ocupe la menor quantitat de

sòl possible per a allotjar la major quantitat de persones, sempre i quan l'edificabilitat es combine amb criteris estètics amb l'entorn i s'estudien detingudament les dotacions i serveis necessaris perquè aquesta alta ocupació no reste qualitat de vida dels seus habitants, sinó que pel contrari es veja reforçada.

Quant al teixit industrial, el Pla General proposat en el Concert Previ de 2008 contemplava la inclusió d'una superfície de terreny dedicada a aquest ús a la zona de més al nord del terme municipal, molt a prop del paratge Natural del Desert de Les Palmes, la qual no respon a cap mecanisme d'adhesió a nuclis industrials ja existents ni a cap eix estructural determinat, cosa que fa evident la inviabilitat del projecte.

Per tant, podem dir que Borriol, com a ròtula natural entre ambdós sistemes territorials i socials diferenciats, com són la plana i l'interior, ha d'escometre un correcte planejament, respectuós amb la realitat del seu entorn, solidari amb la gent que viu i que s'empare en certs conceptes que cada vegada prenen més força al camp de la planificació territorial. Conceptes com la sostenibilitat, el consum responsable de sòl o la creació d'una infraestructura verda són garanties d'una correcta planificació urbanística.

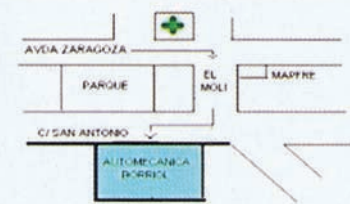

AUTOMECANICA BORRIOL
C/ San Antonio, 18
12190 Borriol Telf/Fax: 964 321425
MOBIL: 630527016

- ALINEACION ELECTRONICA
- LIMPIEZAS INYECCION
- LIMPIEZAS CIRCUITO CERRADO
- AIRE ACONDICIONADO
- VEHICULO SUSTITUCION
- MECANICA
- ELECTRICIDAD
- ELECTRONICA
- PRE-ITV COMPLETA
- NEUMATICOS

email: ambborriol@hotmail.com

Map showing location of Automecanica Borriol. Key locations marked include AVDA ZARAGOZA, PARQUE, EL MOLÍ, MASPRE, C/ SAN ANTONIO, and AUTOMECANICA BORRIOL. A green cross icon is also present.

222. Xiquets i xiquetes a l'escola de les monges. Any 1932

Propietat: Antonia Escrig Reig

223. Xiquets a l'escola amb Don Alfredo García. Any 1963

Propietat: Antonia Escrig Reig

224. Equip de futbol del Borriol. Any 1939

Ramón Melchor, Vicente "l'Escolà", Vicente "Rabanell", Pepito "Mirallo", Vicente "la Toa"
Propietat: Antonia Escrig Reig

225. Equip de futbol del Borriol. Any 1957

Enrique, Vicente "El Moreno", El Franquet, Vicente Tono, Turment, Rabanell, Ramón de Melchor, El Moreno, Pepito "El Maravillo", El Mestret, El Pesonet. Propietat: Placida Rollo Carceller

226. Amics de la infantesa. Any 1934

Vicent "Peluqueta", Grauro, Pepe "El Xaire",
Pepe "El Cafè" i Enrique "El Rullo"
Propietat: Enrique Esteve Chiva

227. Antiga casa de les monges. Any 1945

Vicent "de Garranyonet", Adolfo "El Morrongo", En-
rique "El Rullo", Vicent "d'Aznar", Enrique "Fiera",
Juanito "La Caxaneta", Jose Manuel "de Paleta",
Lluís "de Ucher", Vicent "de Ramonos" i altres.
Propietat: Enrique Esteve Chiva

228. Matí de Pasqua de resurrecció. Any 1960

Consolito "La Coloma", Eleonor, Rosario Aragón, Rosarito Castellano, Lolita, Pepita Luna,
Bibiana Aragón. Propietat: Tere Castellano Aragón

229. Bous a la plaça. Cadafal dalt de l'abeurador. Any 1960

Dona de Don José, El Practicant, Fili la del Tadeo, Fina Gascó, Maria Teresa Segarra, Maria Teresa Andrés, Carmencita Babiloni, Carmen Ramos, Pepe Luis Babiloni, Vicente, Dolorettes la Badunya, La Tia Leonor, Tia Dolorettes de la Venta la Punta i altres. Propietat: Maria Teresa Segarra Andreu

230. Cadafal.

Alfredo Babiloni "el Peraire", Vicente Babiloni, Vicente Ariño "Bajoqueta", José Llorenç "Pepito el del Quiosco", Vicente Rubio "Panera". Propietat: Lolita Francisco Falomir

231. Taberna del tio Bernardet. Any: 1957

Tio Pepe "EL Mecànic", Bernardet Vilarrocha, Tio Bernardo Vilarrocha.
Propietat: Maria Teresa Segarra Andreu

232. Al bar.

José Francisco Esteve "Simonet", Javier Peris, Cornelio Pallarés, José Maria Babiloni "Ros de Marquet",
Tio pepet, Salvador Ramos "El Platero", Benjamín Ramirez "l'Andaluç". Propietat: Lolita Francisco Falomir

233. Boda al bar de Clavos. Any: 1966

Maria José Escrig, Maria Linares, Maria de los Angeles, Jose Vicente Escrig, Jose Juan Sos, Tere.
Propietat: Maria Consuelo Bernad Esteve

234. Boda al bar de Clavos. Any: 1958

Antonia Bernad, Vicente Alafont, Maria Carmen Alafont, Maria Carmen Rubio.
Propietat: Maria Carmen Alafont Bernad

235. Magdalena. Any: 1948

Carmen Safont, Vicentica Safont, Teresa Carmen, Teresa Albalat, Carmen Safont.
Propietat: Carmen Safont Castellano

236. Veïnes del carrer "Mártires de la tradició", actual carrer la Balma.

Elvira, Anita, Amparo, Teresa, María, Dolores, Caridad, Antonia, filla Caridad, Carmen i Carmen.
Propietat: Maria Teresa Safont

237. Borriolencs a la plaça La Font. Any: 1938
Vicente Balaguer, Vicente "Peluqueta", Pepe i altres.
Propietat: Antonia Escrig Reig

238. Boda de Maria "La Serafina". Any: 1950
Elvireta, Carmen Safont, Pepita Luna, Rosario Personat, Tia Adela, Carmencita "La Molinera", Tia Morronga.
Propietat: Carmen Safont Castellano

C. M. La Pedrera amb les Jornades Culturals a la Plana de l'Arc

 Carlos González Sos

També el Club Muntanyer la Pedrera ha sigut particip a aquest any de les Jornades Culturals a la Plana de l'Arc. La nostra participació ha estat, naturalment, relacionada amb les nostres activitats habituals, com són les rutes pel nostre terme. En aquesta ocasió vam organitzar una excursió seguint la ruta de les fonts de Borriol, ruta circular amb l'eixida i l'arribada a Borriol, seguint les fonts més conegudes del nostre poble com són la font de la Botalària, la font de la Teula, la font del Pou de Portuguès, la font Sant Martí, la font de Codina i la font de Peret; aquesta última recuperada recentment per l'escola taller de Borriol.

Per a l'organització de l'excursió vam comptar amb la col·laboració de Joan Serafí i Ber-

nat que, amb el seu saber i coneixement del terme, ens féu en cada una de les fonts, una xicoteta explicació de la vida al camp i dels masovers d'aquells indrets.

La gent del poble, com quasi sempre, va respondre magníficament, doncs vam arribar a comptar amb més de cent vint persones en l'esmorzar que va tindre lloc a la Pedra de la Serra.

Aprofitant aquest article, ens agradaria fer una crida a tots i totes, als que com a nosaltres els agrada l'esport i la natura, perquè s'animen a formar part del club. Aquest any passat van haver eleccions i es va formar una junta nova, de la qual tinc el gust de ser-ne el president

J.L. ANDRÉS, S.L.
SERVICIO OFICIAL RENAULT

RENAULT

J.L. ANDRÉS, S.L.

Avda. Zaragoza, 8 y 10
12190 BORRIOL (Castellón)
Tel. 964 321 145 - Fax 964 321 768

i espere fer-ho tan bé com l'anterior, ja que compte amb el seu recolzament incondicional i el de tots els membres de la junta. Sempre hem estat disposats a ajudar a qualsevol que ens necessitara i seguirem fent el mateix, sobretot perquè ens sentim molt contents per l'acceptació que té tot allò que fem. Durant tot l'any estem enfeïnats preparant la marxa a peu per Borriol, la maratón de muntanya, la volta nadalenca, l'eixida nocturna de la setmana cultural i una altra marxa nocturna que va de Borriol a Sant Joan de Penyalgosa fent nit a

les Useres. També col·laborem amb la maratón de Castelló i estem en el col·lectiu que organitza la CSP-115 que s'estrena aquest any. A més a més, fem eixides col·lectives de club per competir en curses fora de les nostres terres, sempre portant el nom de Borriol allà on anem. Així doncs, vos esperem a tots i totes per vindre a gaudir de les nostres curses i marxes, bé siga caminant, corrent o col·laborant en l'organització d'aquestes.

Salut i kilòmetres.

Brodats d'una època (1886-1936)

✍️ Mª Pura Escrig González

A l'exposició BROADATS D'UNA ÈPOCA (1886-1936) hem mostrat, com diu Mn. Pere Saborit al pròleg del catàleg que s'ha editat, els treballs que algunes cases de Borriol guarden de quan les seues mares i àvies anaven a "costura" a les monges.

En principi, el més conegut eren el quadres del sant de la casa, Vicent, Antoni, Pasqual, Josep, Mercè o Teresa; així com els quadres d'abecedari que la gent de la nostra edat ha vist sempre penjats a les parets de moltes cases del poble.

Però el que no sabíem era la gran quantitat de peces de roba de casa com cobertors, jocs de llit, tovalloles, jocs de taula, cortines i coixins i, fins i tot, aixovars sencers que mantenen amb molta cura les famílies del nostre poble que, a primeries del segle XX, tenien una xica jove a casa.

És en eixa època, segons les dades que ens ha facilitat Josefina Esteve, quan les monges

de la Consolació, sor Amada Ibáñez (superiora), sor Isabel Rochera, sor Consuelo Alfonso, i sor Herminia obriren el convent i l'escola. La senyora Rosa Ramos, viuda de Llaurador, és qui va aportar la casa i els béns per poder viure i començar el treball.

Diu Josep Cristià Linares en la introducció del catàleg que les monges s'instal·laren a l'edifici que hi havia on actualment es troba l'ajuntament i repartien el seu temps entre el convent i l'hortet del barranc d'Atzavara, on s'emplaça actualment l'església de Santa Maria

Les joves del poble, les xiquetes i els xiquets aprenien la doctrina cristiana, urbanitat, màximes de bona i sana moral i també a llegir i escriure, la qual cosa era una novetat en aquella època que contribuïa sense dubte a l'educació també de les dones i el bon govern de les cases.

L'any 1933, formaven la comunitat les mares Francisca Mateu (superiora), Dolores Anguera,

DISCO - PUB

TROPPO

AVDA. ZARAGOZA, 72

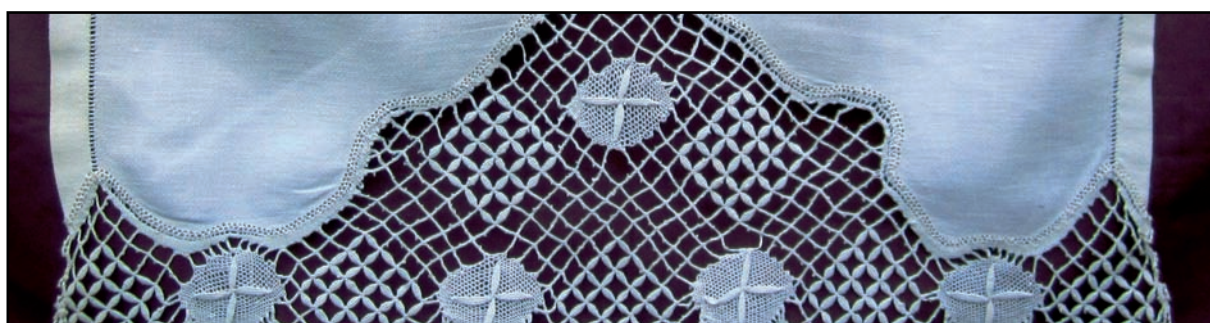
BORRIOL

Cinta Montllau, Ana Maria Peris, Margarita Ferré i la mare Balbina que encara estan en el record de molts dels pares i mares de les persones que hem preparat l'exposició.

Cal dir que hem arreplegat també peces brodades abans que les monges de la Consolació arribaren a Borriol, atesa la forta tradició costurera i de brodats al nostre poble.

A hores d'ara, podem dir que l'exposició ha tingut molt d'èxit i, per tant, n'estem satisfetes. Però també som conscients de la importància que ha tingut que poguérem comptar amb un local al centre del poble que gustosament ens va cedir Asunción Barros, així com la gran quantitat de peces que les propietàries i els propietaris ens han deixat. Donem les gràcies a totes elles i ells, i a les persones que ens han ajudat en les tasques de neteja i muntatge de l'exposició.

SUPER VALLS

c. Rey Don Jaime, 9 · Tel. 964 321 276
BORRIOL

Fons Vitae. Patrimoni religiós de Borriol

✍ **Pere Saborit Badenes i David Montolio Torán**

Amb l'objectiu de mostrar i revalorar el llegat patrimonial de l'Església a Borriol, l'exposició, celebrada a la parròquia de Sant Bartomeu de Borriol el passat mes d'octubre de 2011 amb motiu de les XVI Jornades Culturals de la Plana de l'Arc, ha mostrat, en el bell recinte de la nostra parròquia d'arquitectura romanista, a cavall entre renaixement i barroc, totes aquelles mostres artístiques, culturals i litúrgiques generades per segles de fe i Evangelí al nostre poble.

La primera vitrina, amb el títol de "Lloat siga el Santíssim Sagrament", va estar dedicada a l'Eucaristia: un tema de transcendental importància en la doctrina de l'Església. Expressió de la seua vital transcendència és l'àmplia varietat d'expressions a què ha donat lloc en la iconografia artística. Per això, presentarem tots aquells objectes litúrgics per a la celebració eucarística conservats en la nostra parròquia: les dos custòdies processionals (segle XX), els diversos calzes (segles XIX i XX) i dos copons de mitjan del passat segle i un important portaviàtic, de 1866, per a portar el viàtic als malalts i l'administració del sagrament de la unció.

La segona vitrina es va denominar "Oh Creu, tu ens salvaràs!". En el culte cristià la veneració a les relíquies ha estat des de sempre molt popular i arrelat en la majoria de comunitats religioses. La relíquia per excel·lència era la de la Vera Creu o Lignum Crucis (tant en l'època de les croades com posteriorment, qualsevol

partícula de la Passió de Jesucrist -espines, claus, etc.- era un bé molt apreciat), símbol de la victòria de Crist sobre la mort i el pecat.

La tercera vitrina, "Tenia el do de l'Esperit Sant", mostrava l'activitat diària i devocional de la parròquia, a través de les seues imatges i utensilis litúrgics. De totes les imatges de culte existents en els altars de l'antiga parròquia de Borriol, tan sols dos han sobreviscut a la destrucció de 1936: el Nen Jesús de Praga (segle XIX) i el Sant Joanet, imatge de vestir (segle XVIII-XIX). Junt amb ells, entre altres peces, es mostrava una bella selecció d'objectes litúrgics vinculats a la vida parroquial, tant la petxina de baptisme per a l'administració del sagrament i l'hisop, per a escampar l'aigua beneïda en les benediccions o les campanetes i matraca, com l'encenser i

	<p>C/ Colón, 2 Tel. 964 32 14 48 BORRIOL (Castellón)</p>	<p>José Vte. Escrig Linares SERVICIO A DOMICILIO BARES RESTAURANTES</p>
---	---	--

la naveta, per cremar l'encens en determinades celebracions.

Les bacines d'acapte, ubicades en la quarta vitrina i baix la denominació "Compartien les Necessitats", solien ser bones peces d'argenteria, a manera de plat i d'ala prou ampla. Les peces de major riquesa només eren utilitzades en festivitats i activitats molt concretes del calendari litúrgic local. En la nostra parròquia es conserven dos de les millors peces d'aquesta tipologia (segle XVII).

En la penúltima vitrina, "El Regne del Cel és Prop", hi havia els llibres litúrgics que contenen les pregàries i cerimònies determinades per l'Església per a l'administració dels Sagraments, celebració de la Missa i exercici de les altres funcions sagrades. Els més importants són el Missal, amb les pregàries o oracions comunes per a la celebració de l'Eucaristia, el Leccionari, per a les celebracions litúrgiques per a proclamar textos de la Sagrada Escripura, l'Antifonari, amb els introits, gradual, ofertori, etc. Aquesta vitrina contenia un missal, amb les oracions de la Santa Missa, que el sacerdot hi té damunt l'altar, i dos rituals de defuncions, tots de principis del segle XX.

I, per finalitzar, es va mostrar la plasmació del projecte d'un nou temple per a Borriol, el de Santa Maria Mare de l'Església, amb la seua arriscada arquitectura avantguardista en formigó i les seues belles imatges sagrades d'accent i autors moderns. Tot això amb el llenç de Crist crucificat de Pepe Córdoba.

<p>CAFETERIA el Pau</p>	<p>Desayunos - Bocadillos Fiestas de cumpleaños</p> <p>C/ Sant Vicent, 4 - 12190 BORRIOL (Cs) T. 619 199 697</p>
---	---

Treballs en pedra a Borriol

✍ **Àngel Albert Traver**

En les passades XVI Jornades Culturals a la Plana de l'Arc, celebrades els dies 21,22 i 23 d'octubre a Borriol, es va realitzar una exposició dedicada al treball de la pedra en el nostre poble.

La província de Castelló és la segona més muntanyosa d'Espanya i, per tant, la pedra la tenim per tots els llocs. Les construccions que l'home ha portat a terme per poder sobreviure en uns paratges molt hostils, han tingut la pedra com a la principal protagonista.

En temps no molt llunyans -fins la industrialització de la rajola- a part d'utilitzar-la per a construir les seues vivendes i corrals -tant en el medi rural com en l'urbà-, l'han tinguda present per a molts altres elements, com són:

- a) Ribassos en els bancals de cultiu.
- b) Refugis de muntanya o de camp, de pedra col locada en sec, o casetes agrícoles per a refugi o allotjament temporal a l'hora de replegar les collites, sense oblidar-nos de les vivendes permanents, tant en el medi rural com en l'urbà. En estos casos la col locaven amb fang o morters, d'algeps, calç, o de ciment, a les darrerries.
- c) Delimitació de parcel·les, camins, tancats pel bestiar i, naturalment, per a conformar pous, fonts, piques i abeuradors, forns, sènies, moles i molins fariners.

A Borriol sempre hem tingut grans paredadors -arreglador de pedra per a abancalaments-, tant en finques de Borriol com de la veïna Castelló, i pedrapiquers que li donaven distintes formes a les pedres, per ús majorment en la construcció.

Gourmet	<i>La tenda del barri</i>	Especialidad en: CHARCUTERIA, EMBUTIDOS, CARNES FRESCAS Y VERDURAS.
C/. Sanchis Guarnier, 27 Tel. 964 32 30 27 BORRIOL (Castellón)		

Ara, els pocs cultius que encara subsisteixen es fan sense les grans preparacions de ribassos per a superfícies de cultiu horitzontals -pels canvis en els sistemes de reg- i, per tant, la feina pels paredadors s'ha acabat.

Els treballs de la pedra que a Borriol encara es mantenen són per a l'ús de la que tenim a la pedrera de l'Abeller, és a dir, la que es coneix com "pedra de Borriol" -una calcària molt propera al mabre-, que s'utilitza en plaques per a paviments i revestiments en construcció, i com a pedra per escultures i elements ornamentals

	OSTEOPATIA-QUIROMASSATGE	
	Víctor Castelló Ucher Cofenat nº 4257	
	Cita prèvia	
	ESTRUCTURAL, VISCERAL, SACRO-CRANEAL, METAMÒRFIC	
		Avgda. Saragossa, 13. Borriol 964 322 061 osteopata@castesan.es www.castesan.es

Important presència de la pilota valenciana a les Jornades Culturals

 Eliseo Tena Sánchez

Amb motiu de les XVI Jornades Culturals a La Plana de l'Arc, celebrades el passat mes d'octubre al nostre poble, el Club de Pilota Valenciana de Borriol va oferir una exposició dedicada al món de la pilota. En ella es va poder apreciar una mostra dels aparells que s'utilitzen per protegir les mans dels cops de la pilota (guants, didals, esparadrap, planxetes, etc.), així com una completa mostra de les pilotes que s'usen a les diferents modalitats: frontó, badana, vaqueta, galotxetes de Monòver... Durant els dies que l'exposició va romandre oberta al públic, el piloter local Salva Ramos va mostrar el procés de fabricació artesanal d'una pilota de vaqueta. Acompanyaven també, una mostra d'equipament amb les samarretes i pantalons utilitzats pel club local,

així com una bona quantitat d'elàstiques amb les quals participen els jugadors professionals a les competicions oficials. Una xicoteta mostra de publicacions relacionades amb la temàtica, acompanyades d'algunes fotografies, completava la paradeta que els participants de les jornades van visitar amb curiositat.

El Club de Pilota Valenciana de Borriol també va oferir, el dissabte a la vesprada, dues partides de pilota en les modalitats de galotxa i escala i corda, explicant a tota la gent que va omplir l'escala del trinquet, molts d'ells per primera vegada, tots els dubtes i curiositats que van aparèixer al llarg del joc que van oferir els jugadors locals fent gaudir als assistents d'una bona vesprada de pilota.

Borriol vist pels seus artistes

 Eugènia Delcampo Montañés

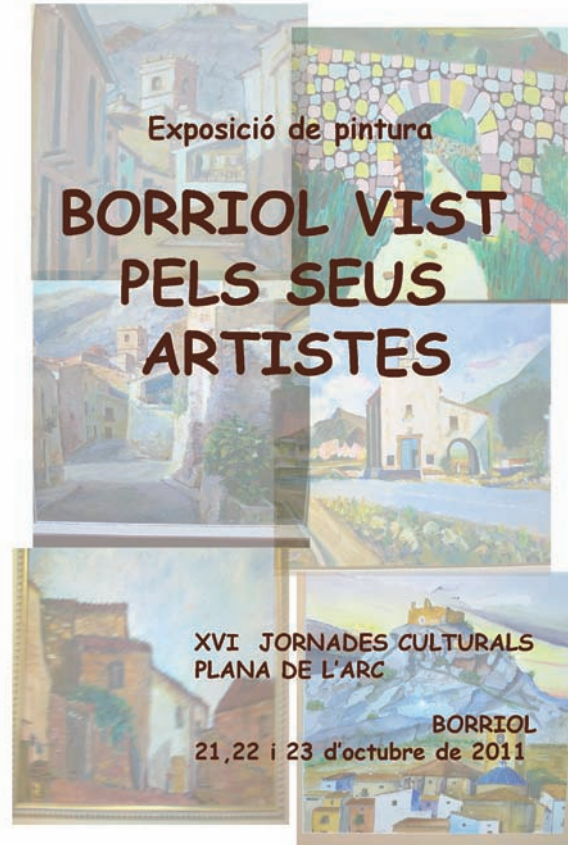
A finals del passat mes d'octubre, dins de la programació de les Jornades Culturals a la Plana de l'Arc, vam poder gaudir de l'exposició de pintura: Borriol vist pels seus artistes.

L'exposició mostrava un recorregut per diferents llocs, per racons del poble (en alguns casos desapareguts en l'actualitat) sota la perspectiva, de vegades molt subjectiva —clar que sí— de cada artista.

Com van participar vora quaranta pintors i pintores del poble (ens va meravellar descobrir l'afició que hi ha entre els borriolencs), ens vam complaure de la riquesa d'estils i de la diversitat de tècniques que la mostra ofería, repartides per les dues sales del museu municipal.

Deixant de banda els gustos particulars de cadascú, no podem negar l'èxit de participació i l'entorn tan adequat (l'edifici del museu municipal, antiga casa de la vila, va sorprendre a més d'un participant de les Jornades).

El procés de preparació de l'exposició ja ha sigut enriquidor en sí mateix: el contacte amb pintores i pintors que no coneixíem, que viuen fora del nucli urbà, o que coneixíem de tota la vida però no teníem ni idea que pintaven; gent que ens ha confessat que els feia molta il·lusió exposar perquè no ho havien fet mai; alguns artistes professionals que han parti-

cipat de molt bona gana...; però sobretot familiars de pintors molt estimats per tots que ja no són entre nosaltres i que han despenjat aquell quadre que tenen en un lloc preferent de sa casa i ens l'han confiat per uns dies.

Aprofite aquestes pàgines per agrair a tots els i les participants la seua col·laboració i esperem que en una propera ocasió puguem gaudir de tots aquells artistes que per diferents circumstàncies no han participat en aquesta exposició.

Bazar La Torre, C.B.

*Electrodomésticos, Ferrreteria,
Flores, Regalos, Menaje Cocina,...*

País Valencià, 45-B
Tel./Fax 964 32 11 72
12190 BORRIOL

La música a les Jornades Culturals a la Plana de l'Arc

La redacció

Un dels ingredients clau de la recepta cultural de les passades Jornades Culturals a la Plana de l'Arc va ser la música. Les paraules música i Borriol han anat sempre agafades de la mà. Rondalles, dues bandes de música, dolçainers i tabaletes, grups musicals de diferents estils i els tambors, entre d'altres mostres, han esdevingut la banda sonora de les vides dels borriolencs. Si el poble de Borriol volia mostrar tota la seua cultura al poble i a tots els visitants, la música havia d'estar ben present.

En els darrers anys hi ha hagut, al nostre poble, una bona collita de grups musicals: Agrauiats, Gargamboig, Malagana, des de fa ja alguns anys; Olives Trenkaes i Skandinat són els fruits més recents d'aquesta àmplia collita.

El divendres 21 d'octubre, primer dia de les Jornades, vam poder gaudir d'un concert de grups locals. Els encarregats d'animar a totes les persones congregades a la Plaça La Torre van ser Skandinat, Olives Trenkaes i Malagana. Un acte popular, festiu i diferent per a una nova edició de les Jornades a la Plana de l'Arc. Esperem que aquesta època de producció musical, de qualitat i en valencià, no s'ature ací.

La segona jornada va ser per a la Unió Musical Lira Borriolenca, agrupació que ha tingut un paper clau en la vida musical i cultural de Bo-

riol. En aquesta ocasió Borriol i música també van anar lligats. El concert va girar al voltant dels compositors locals.

El concert va ser precedit per una cercavila des del Trinquet a la plaça de la Torre, amb la participació dels Grups de Danses de les Coves i de la Poble Tornesa, i el Grup de Danses l'Hereu de Borriol, que van animar la vesprada. La primera part va ser una mena d'homenatge als borriolencs que ja no estan entre nosaltres però que han deixat un llegat musical d'un gran valor. És per això que sempre els tindrem ben presents. Ells són els mestres Cornelio Pallarés, Joaquín Montañés i Ramon Sala.

El primer acte es va tancar amb la primera composició d'un jove músic borriolenc: Àlex Tena. La Lira al vent, pasdoble dedicat a la pròpia Unió Musical Lira Borriolenca, en especial a la seua gent.

La segona part va ser ben diferent, i no per això menys emocionant que la primera. Josep Miquel Martínez, el director de la nostra banda, era l'únic compositor del concert no nascut a Borriol, encara que ja podem considerar-lo un borriolenc més. La banda ens va donar una nova oportunitat per gaudir de l'entranyable Entorn al Mil liari, l'obra que el mestre Josep Miquel va dedicar al poble de Borriol i a la seua gent.

En el darrer dia de les Jornades, vam poder gaudir de l'orgue de l'Església de Sant Bartomeu. L'artista encarregat de l'actuació va ser Augusto Belau, organista que està treballant amb aquest orgue des de l'any 2009. Un acte

que no va deixar indiferent ningú.

La música passa un moment molt dolç al nostre poble. Esperem que no acabe i els borriolencs i borriolenques sempre estimen la música com ho han fet fins ara.

Alifara Batucada

Skandinat

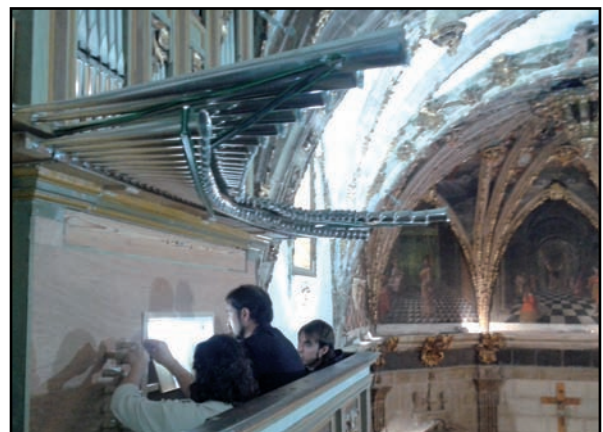
Olives Trenkaes

Malagana

Unió Musical Lira Borriolenca

Orgue

Borriol en el diccionari de Miñano

 Francisco Delcampo Bernat

Sebastián de Miñano y Bedoya va nèixer a Becerril del Campo (Palencia), l'any 1779 i va morir a Bayona (França), l'any 1845.

Fill d'una família acomodada i ben relacionada, va ser enviat de menut a Salamanca per conviure amb el cardenal Lorenzana, un personatge il·lustrat i influent pròxim a la reialesa. Allí va rebre una educació religiosa i també jurídica.

En l'època de la Restauració, Miñano va ser un defensor acèrrim de l'Absolutisme Fernandí, dins del qual es movia en ambients pròxim al Govern i es relacionava amb personatges influents en temps del regnat de Fernando VII.

Li foren encarregades, per ordre del Govern, distintes encomandes de certa importància. Fou anomenat Director del Gabinet Geogràfic de la Secretaria d'Estat, i va ser membre de la Reial Acadèmia de la Història i de la Societat de Geografia de París.

Miñano va ser escriptor, periodista, geògraf, historiador i polític.

El 1824 es va proposar una ambiciosa tasca: l'elaboració d'un diccionari, en part geogràfic i en part estadístic, que va culminar el 1829. Aquesta obra d'onze volums constitueix, probablement, el primer diccionari d'àmbit nacional i el més important fins a la publicació, el 1849, del Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar de l'insigne estadístic i historiador D. Pascual Madoz.

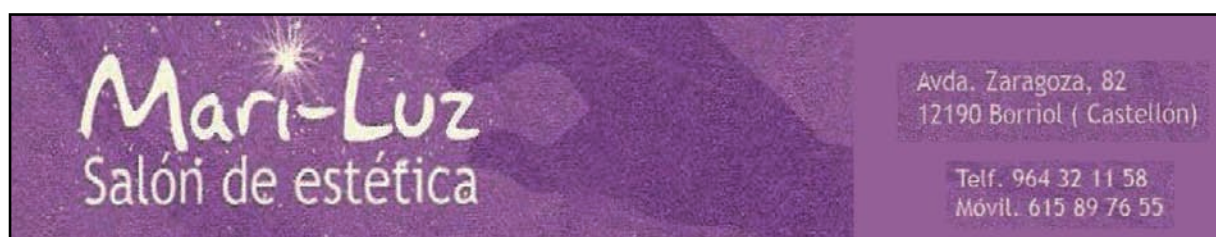
L'obra es titula Diccionario geográfico-estadístico de España y Portugal, està dedicada "al Rey Nuestro Señor", i va ser publicada a Madrid el 1826.

En el pròleg Miñano ens fa una extensa exposició dels entrells, de la intenció de l'obra i de les fons bibliogràfiques d'on obté la informació.

La seua intenció era descriure tota la informació possible de tots els pobles d'Espanya. Per a tal empresa va aprofitar la seua posició dins de la política i els nombrosos contactes de què disposava: va recórrer a personatges importants dins de la Cort, els Ministeris i els Ajuntaments, però tal i com diu ell: "... el verdadero fondo de esta obra i el tal cual mérito que pueda tener, se debe casi exclusivamente á los señores Curas párrocos del reino, á cada uno de los cuales he escrito separadamente, pidiéndoles nociones ciertas y positivas de sus respectivos pueblos y de los inmediatos... Con respecto á las obras impresas de que me he valido para aclarar muchas dudas y dar nociones de varios pueblos de cuya descripción carecía, diré francamente que he tomado una buena parte de la descripción de Valencia hecha por don José Antonio Cabanilles..."

La descripció que fa de Borriol és la següent, i ens dóna una inestimable idea del que era la vila a principis del segle XIX.

BORRIOL, V. S. de España (Villa Señorial), provincia de Valencia, partido de Peñíscola. A. O. (Administración Ordinaria), 520 vecinos, 1.729

Mari-Luz
Salón de estética

Avda. Zaragoza, 82
12190 Borriol (Castellón)

Telf. 964 32 11 58
Móvil. 615 89 76 55

habitantes, 1 parroquia, 1 hospital, 3 ermitas, 1 escuela de primeras letras y una copiosa fuente. Situado en el camino real de Valencia á Cataluña, en terreno barrancoso y de monte, pero escaso de aguas, y no muy abundante en frutos. Produce vino, higos, aceite, algarroba, frutas y hortaliza. Dista 5 horas de Nules y media entre estos dos pueblos el de Villarreal y algunas casas de campo, á derecha é izquierda del camino. Celebra mercado todos los jueves de cada semana. Sus naturales son inclinados á la agricultura, aunque la mayor parte se aplica á la arriería, y las mujeres á blanquear lienzo é hilo. Circunda todo el término una sierra que llaman del mismo nombre de Borriol, y al pie de ella hay una gran vega poblada de algarrobos, higueras, almendros, moreras y

viñas. La cosecha principal es la de garrofas y vino exquisito, la de trigo y aceite es menor; pero la de lino, cáñamo, garbanzos, almendra y seda es mediana. Hay en esta villa, ruinas y pedazos de columnas, algunas de ellas con inscripciones del tiempo de los romanos y cartagineses, que denotan su antigüedad. En la ermita de San Vicente Ferrer hay una piedra en la cual están escritas unas palabras que dicen: Sobre esta piedra y puesto predicó San Vicente Ferrer. Cerca de ella y á de legua de la villa, en el barranco que llaman de Cominells, hay una mina de plata que se benefició en algún tiempo, y hoy está cerrada. dista 10 leguas de la capital y 9 de la cabeza de partido. Contribuye con 24.347 reales.

estética
Maria José

C/Rei en Jaume, 5 baix dreta - 12190 BORRIOL
 T. 964 65 77 62 - 696 09 50 77

Els Boil d'Arenós i el senyoriu de Borriol a mitjan segle XVIII

✍️ **Xavier Andreu Miralles**

El 1713, Josep Felip Boil d'Arenós i Fenollet, marquès de Boil i baró de Borriol, deixà Barcelona i posà rumb a Nàpols amb l'arxiduc Carles d'Àustria, de qui s'havia mostrat ferm partidari durant la Guerra de Successió. Fidel a la seua paraula i a la lleialtat jurada a l'arxiduc, el seguí fins a Viena i romangué a la cort imperial fins a la seua mort. Ni tan sols tornà el 1725, després que el rei Borbó Felip V restituís els béns segrestats als austriacistes derrotats. Agraït per aquesta fidelitat, el ja emperador Carles VI li concedí dignitats de Magnat d'Hongria, Gentilhome de Càmera de la seua Cesària Majestat i comte del Sacre Imperi Romà. Per als qui es quedaren enrere, però, aquells degueren ser anys de dificultats. Des de Viena, Josep Felip Boil cedí el 1729 al seu germà Francesc, canonge de la Metropolitana de València, els drets necessaris per administrar el seu patrimoni. Li encomanà, a més, l'assignació puntual de les pensions que per via d'aliments havia de lliurar a tots els seus fills. Entre ells el seu primogènit, Josep Vicent Boil d'Arenós, cridat a heretar els títols i el patrimoni del seu pare¹. El 1741, finalment, traspassà les seues rendes, béns i vincles a favor del seu fill qui quedà obligat a seguir pagant pensions a germans i germanes, a més de 1.200 lliures anuals al pare absent.

La fortuna al llarg del segle XVIII dels barons de Borriol ens serveix per conèixer millor la nostra història, però també la d'una part de la noblesa valenciana del període. En aquest cas, la d'un llinatge austriacista derrotat el 1714. En les primeres dècades de la centúria, la situació econòmica dels marquesos de Boil no degué ser molt folgada. El 1731, Josep Felip Boil hagué d'intervenir des de Viena per recriminar-li a la seua filla Maria Josefa, novícia del convent de Santa Tecla, que demanés

suplement d'aliments contra el seu germà Josep Vicent. Però Maria Josefa, cansada que el germà no acomplís allò pactat, no es féu enrere i acabà finalment obtenint el que volia el 1747. Només dos anys després, Josep Antoni

Boil, fill del nou marquès i capità del regiment de dragons d'Edimburg, que havia estat protagonista de tot un seguit de peripècies com a presoner en les campanyes italianes, inicià un nou plet de demanda d'aliments contra el seu pare. Gràcies a aquest plet, sabem que en el període que va de 1741 a 1749 els ingressos del marquès no només no havien augmentat, sinó que havien disminuït lleugerament. Fou potser per aquesta delicada situació, a més de per posar-se a recer d'una possible repressió política, que en la primera meitat del segle XVIII els marquesos de Boil visqueren a Borriol. Almenys, així es deriva de les paraules del propi Josep Vicent Boil d'Arenós al seu testament de 1757, en què atorga al metge Miquel Blasco (veí de Lliria, però exercint llavors en Borriol) cent lliures en pagament pels serveis prestats a la seua casa tant en Valèn-

cia com "en la Villa de Borriol quando havitava yo en ella con mi familia"2.

A mitjans de segle, però, la situació dels Boil començaria a redreçar-se. Tot i que els dominis senyoriais dels marquesos (els senyoriis de Borriol, Alfafar, Torrent de Fenollet i Lloc Nou de la Corona, dels que eren titulars) no eren excessivament importants, comptaven amb un seguit de possessions molt valuoses a la ciutat de València i als seus voltants. En aquest sentit, Jorge Català considera els Boil d'Arenós paradigmàtics d'una noblesa senyorial austriacista a qui s'havien confiscat els béns després de la Guerra de Successió però que, al llarg del segle, i per mitjà de diferents mecanismes, acabà acumulant una petita fortuna³. En aquest sentit, són també una mostra de com el règim feudal convisqué durant tota la centúria amb la nova economia de mercat, de la que un sector de la noblesa es beneficià aprofitant precisament la seua posició de privilegi. El 1749 les rendes dels marquesos de Boil ascendien a les 5.747 lliures anuals. La major part d'elles procedents no dels drets dominicals dels seus senyoriis (Borriol aporta només, en aquest concepte, 600 lliures anuals), sinó, fonamentalment, de l'arrendament de terres i cases que posseïa a la ciutat de València i a la seua valuosa Horta. A tot això calia afegir les pensions de censals que rebia anualment.

El 1757 morí Josep Vicent Boil d'Arenós. El succeí el seu fill Pere Boil d'Arenós i Figuerola, que segons l'acta d'homenatge i possessió de la vila i baronia de Borriol residia llavors en Viena. Fou el seu apoderat, el notari Vicente del Campo, qui prengué possessió de la baronia davant de l'alcalde de la vila, Josep Blasco. En el ritual, molt simbòlic, s'afirmava l'autoritat

del marquès sobre l'Ajuntament de la vila (que fou destituït i renovat, tot i que pels mateixos que l'integraven anteriorment), el Patronat de l'Església, l'almàssera o molí d'oli, el molí fariner, la propietat senyorial ("se paseo por ella, rompio ramas de Arboles, arranco yerbas, esparcio puñados de tierra por el ayre, e hizo otras demostraciones en señal de la verdadera y real possession"), l'ermita de Sant Vicent, el terme de Borriol, les mines d'argent, l'hostal d'"Emverduch", la presó, el forn, el palau, el castell, la jurisdicció civil i criminal i la de la força, el lloc del Freginal i la casa de la vila⁴.

Les guerres familiars, però, no s'havien acabat. Maria, Josefa i Ignacia Boil i Balaguer, germanes del difunt marquès i ties per tant de Pere Boil, totes elles religioses del convent de la Zaidia de València, iniciaren un altre plet per demanda d'aliments (300 lliures l'any cadascuna) contra el seu nebot. El 1751 havien intentat el mateix ja contra el seu germà, qui havia arribat a un acord amb elles: els pagaria només cent lliures l'any a cadascuna dels diners que rebia per l'arrendament dels drets dominicals de Borriol (en aquells moments, l'arrendador era Joseph Aragon). En morir el seu germà, tornaren a demanar les 300 lliures⁵. En aquells moments, la situació dels marquesos de Boil era millor que unes dècades enrere. El 1757 els seus ingressos havien pujat considerablement: fins a les 7.125 lliures anuals. Ara bé, l'augment de les rendes del marquesat fou propiciat fonamentalment per l'increment d'allò percebut per l'arrendament d'edificis i terres de la capital del Túria i dels seus voltants. En aquelles dècades, l'economia valenciana iniciava una nova embranzida. El valor de la terra pujava i també el dels diners que havien de pagar els arrendataris de cases, terres i alqueries. En aquells moments, el marquès de Boil tornava a residir

www.navarrofotografos.com

Navarro - Fotografos desde 1904 -

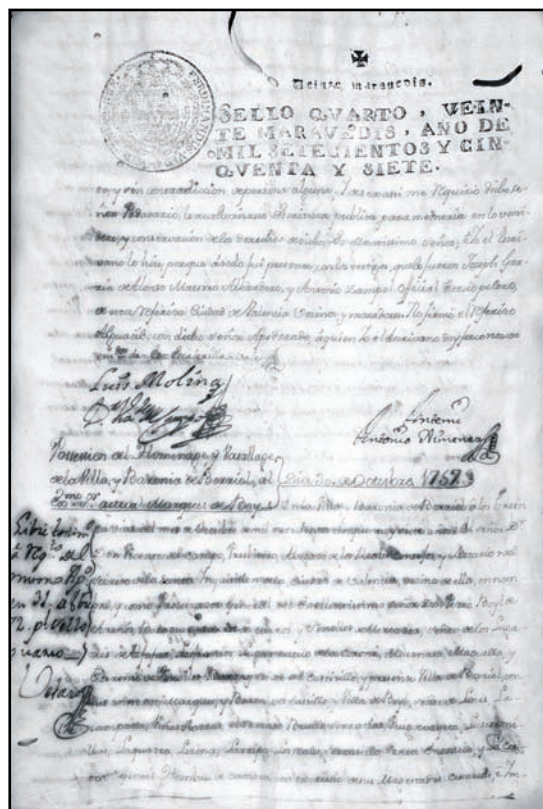
c/ Hereu, 12 - BORRIOL * c/ Major, 21 y c/ Sant Vicent, 5 - BURRIANA * tel 639 610 520

a la capital de l'antic Regne de València. Tot i que la importància dels dominis a Borriol era menor, no hi ha dubte que l'arrencada econòmica arribà també al nostre poble i contribuï així a l'increment de les rendes senyoriales⁶. Amb tot, sembla que foren les possessions a València i voltants, lliures precisament dels vincles senyoriales, les que més rendiment li donaren.

De fet, durant el judici amb les seues ties, Pere Boil insistí en "la decadencia de los vínculos de que dimanar las rentas" per negar-se a pagar-los més diners. Explicava que, des que havia entrat en possessió del vincle feia uns anys, no havia fet sinó invertir diners (més de 12.000 lliures) en "redificar [sic] y remendar" una sèrie de cases de la senyoria, com la de la vila de Borriol, que es trobaven en ruïnes. Per provar-ho adduïa els testimonis de fusters i obrers de vila independents que després de visitar la casa de la vila, l'almàssera, el forn o l'hostal Emberduch (que requeria ser tombat a terra i tornat a edificar, ja que, segons el perit, "a causa de estar muy derruida la casa, [...] amenazan ruina las paredes, y techos de ella") corroboraven el mal estat dels edificis. Més encara, es queixava que havia hagut de pagar nombrosos judicis per assegurar o recuperar molts drets senyoriales. Entre ells un per recuperar el cobrament de "las regalías" de la baronia de Borriol (especifica que són la carnisseria, la taverna, el messó, la ferreria i altres) "con el de cobrar el fruto de las Algarrobas de que se han apropiado los que se presentan la misma Villa". Una possible línia d'enfrontament antisenyorial que caldria explorar en el futur.

En les últimes dècades del segle XVIII, els Boil d'Arenós (que feren ús també d'una altra de

les seues cartes per millorar la seua condició social i econòmica: la política matrimonial) emparentaren amb els marquesos de Cerdanyola i esdevingueren una de les principals cases nobiliàries de la ciutat de València. La seua prosperitat es degué, però, no tant als ingressos procedents dels drets senyoriales (com fou el més comú en la noblesa valenciana del període) com a la propietat plena d'immobles i terres de gran valor econòmic (situades a València i a la seua Horta). Un tipus de propietat que, a més, pogueren conservar en esclatar en 1808 la revolució liberal que acabà amb els privilegis i els vincles feudals⁷. Al segle XIX, i a diferència del que passà a bona part de la noblesa valenciana del període, els hereus dels Boil d'Arenós passaren de senyors a propietaris.

PANADERÍA - PASTISSERIA

REI EN JAUME

Rei en Jaume, 10
Tels. 964 322 009
964 321 950
12190 BORRIOL (Castelló)

Recepta de cuina: Sopa amb pèsols

 Maite Vidal Bernad

En aquesta secció el que es pretén és recuperar totes aquelles receptes típiques de Borriol que, a causa del canvi generacional, les presses, i el menjar ràpid, s'estan perdent o deixant un poc de banda. Com que considerem que el menjar sempre ha d'estar present en els bons moments de la vida i que no s'han de perdre aquells plats, postres i manera de cuinar dels nostres avantpassats, recuperem ací un dels plats més fàcils i bons de la cuina borriolenca.

Voldria destacar que el pèsol és una de les hortalisses més antigues d'Europa i molt culti-

vada a les nostres terres, per tant molt utilitzada en els nostres plats culinàries. El pèsol és ric en proteïnes, potassi, ferro i zinc, entre altres. Els nutrients del pèsol són bons pel cor, redueixen el colesterol i controlen els nivells de sucre. Es poden consumir tendres o secs. Actualment és més habitual el consum de pèsol fresc i, a vegades, congelat. Se solen coure per ebullició tot i que per conservar totes les vitamines és preferible el consum fresc o escaldat.

A continuació explicarem la recepta de la sopa de pèsols.

Els ingredients que necessitarem:
- tomata (si està madura millor)
- pèsols
- dos alls
- pebre roig
- safrà
- oli
- sal
- aigua
- pa sec
- 2 ous

Aquesta recepta se solia fer antigament ja que els ingredients bàsics (pa, tomaca, ous i pèsols) els solia tindre a casa, i no feia falta comprar res. També cal dir que aquesta sopa sols es feia quan era l'època de collir els pèsols, és a dir, a l'estiu. Actualment es pot fer durant tot l'any ja que es disposa dels pèsols congelats, però cal assenyalar que amb els pèsols frescs és més saborosa.

Per tal d'elaborar aquesta recepta tant saborosa sols cal ficar en una cassoleta de test oli i

fer un sofregit de tomata i all (ambdós ratllats), es posa una culleradeta de pebre roig i la sal. A continuació s'afeg l'aigua, es posa el safrà i els pèsols de desfer. Quan està un ratet bullint es talla el pa sec (sopes de pa). A continuació, batem els ous i es tira damunt de les sopes de pa. Finalment, apaguem el foc i ho deixem reposar.

No us ho penseu dos vegades i proveu-la!

	- Teléfono: 964657723
	- Mail: formacion@erimar.es
	- Web: www.erimar.es

Històries dels avis: Carmen Fornals Esteve

✍️ **David Roco Alafont**

Un any més, reprenem aquesta xicoteta secció de la revista que vol recollir testimonis orals de la gent gran de nostre poble. Homes i dones que es converteixen en savis als ulls dels seus entrevistadors, que tot i ser del poble, ens adonem que poques coses sabem més enllà dels nostres “vint-i-pocs” anys de vida.

En aquesta ocasió hem anat a xerrar a casa Carmen Fornals Esteve, més coneguda com “Carmen la Tumbaga”, nascuda al 1913 i que, als seus 98 anys, es converteix en la dona més gran del poble.

Quan vam fer l’entrevista, era el cap de setmana de Santa Cecília i, just eixe dia, vaig anar a la fira de Cabanes, on vaig quedar gratament sorprés quan vaig llegir que feia més de 500 anys que es fa aquesta fira. Vam recordar que

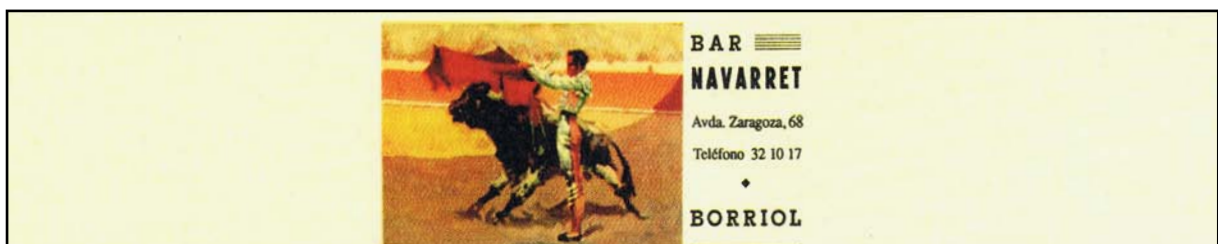
en el nostre poble també es feia una fira de Santa Cecília. Els més joves sols hem conegut la paradeta de joguets de Pepa, tot i que fa uns pocs anys que ja no la munta. Eixa seria la nostra primera pregunta.

Cóm recorda la fira de Santa Cecília?

Per Santa Cecília feien una fira a la plaça d’El Pou, que ocupava tota la plaça i un tram del carrer de Sant Vicent. Estava plena de parades d’alimentació, com pastes i torrons. Algunes altres eren de joguets i altres de roba.

On vivia vostè?

Vivia en la Tercera Cerrada. Una part estava plena de cases i a l’altra sols vivia la “Tia la Roseta”. A la meua part del carrer hi havia un corral de cabres que era del tio Pasqual i la tia

Juana. De vegades matàvem un cabrit, fèiem borrasca i menjàvem tots el veïns. Moltes nits sopàvem al carrer. Anàvem a buscar caragols i amb una "molleta" d'abadejo, que compràvem a la tenda, i pataques, que ja en teníem, fèiem pataques amb abadejo i sopàvem tot el carrer.

On compràveu el menjar?

En aquella època compràvem poques coses. Moltes eren de conreu propi. El pa el compràvem a la panaderia de Cornelio. La tenda estava a la Tercera Cerrada, a l'última casa que dóna al carrer Colón, casa de "Carmen la tendera". A la casa del costat hi havia un molí d'oli, casa "Dolorettes la del molí". Allí rodaven els matxos en una roda i fèiem oli i vi. A la guerra és quan més fam vam patir

Com recorda la guerra?

Jo he viscut dos guerres. Quan era xicoteta era la Guerra d'Àfrica (Guerra del Rif, 1921-1927). Els xics que feien la mili els podia tocar "blanca" o "negra". Si els tocava la "negra" se n'havien d'anar a Àfrica i si els tocava la "blanca" anaven més a prop de casa. Es treia una lletra i a partir d'eixa lletra per avall era "blanca" i d'eixa lletra per amunt era "negra". I l'altra és la Guerra Civil. Recorde que el dia després de casar-nos van començar a passar cotxes i soldats pel poble perquè ja havia començat i el meu home se'n va haver d'anar a la guerra.

De què treballava?

A les sis del matí anava caminant fins a Castelló. Allí els netejava la casa a una família que tenien una taverna i a banda netejava alguna casa de Borriol. Baixava a Castelló a peu i pujava en cotxe. Allí em donaven arròs i fesols perquè aquella família treballava molt l'horta i en tenien. A Castelló anàvem per "La Costa", una senda de "La Coma". Ens costava quasi una hora, però com era costa avall en un mo-

ment estàvem. Anava jo assoles o de vegades ens ajuntàvem unes quantes. En aquella època jo no tenia por d'anar a soles.

Les veïnes despertaven els meus fills i els enviaven "a costura". Jo no he anat mai a l'escola, en eixa època ningú em despertava per a anar. Les veïnes m'agafaven quan era xicoteta i més joveneta, em seien al seu costat i m'ensenyaven a guisar.

Recorda alguna anècdota de quan era xicoteta?

La tia Quica i la tia Roseta em cuidaven. A mi m'agradava molt anar baix del cadafal i quan elles es despistaven fent un poc de feina, jo m'escapava i anava corrents al cadafal. Fins que un dia em van pillar i molt enfadades em van pegar. Ho recordaré tota la vida!

Ací vam acabar l'entrevista amb "Carmen la Tumbaga". Una dona lluitadora que als 7 mesos es va quedar sense mare, i que havent passat dos guerres i molta fam ha treballat per portar la seva família endavant.

Gràcies Carmen!

**CARNISSERIA
XARCUTERIA**

**XARCUTERIA SELECTA • EMBOTITS CASOLANS
POLLASTRES A L'AST • PLATS PRECUINATS**
Plaça La Font, 12 • BORRIOL (Castellón)
Encàrrec al 964 321 203

Jocs tradicionals

 Maite Vidal Bernad

Perquè hi ha jocs de totes les maneres, d'interior i d'exterior, per a grans i per a menuts, per a jugar sol o acompanyat, per a jugar amb material o sense...

En aquesta secció, que a partir d'ara anomenarem Jocs tradicionals, recollirem tots aquells jocs que es coneixen de tota la vida i que s'han anat transmetent de generació en generació amb l'única finalitat que es recuperen aquells jocs als quals jugaven els nostres avis i àvies, i poder ensenyar-los als xiquets i xiquetes de hui en dia.

NOM DEL JOC: Conillet amagat.

OBJECTIU: qui paga ha de trobar als que estan amagats, i per als altres jugadors l'objectiu és que no siguin descoberts.

MATERIAL: cap.

ESPAI: qualsevol lloc, carrer, casa, etc.

PARTICIPANTS: tots els que vulguen, mínim dos.

ORIGEN I PROCEDÈNCIA: aquest joc és un joc tradicional i popular molt conegut, es podria que dir a nivell mundial, amb diferents noms que en l'actualitat es continua jugant. A Borriol es va fer popular sobre l'any 1900.

DESCRIPCIÓ: primerament, i mitjançant qualsevol joc o cançó eliminatòria, es tria el jugador o jugadora a qui toca pagar. Qui paga es fica en el lloc que ha estat triat per pagar, cara a la paret, sense espiar i tapant-se els ulls amb les mans. Es comença a cantar la cançó "Conillet amagat que la llebre va a caçar, de nit i de dia per tot el dia. Conillets, ja esteu ben amagadets?" I els altres contesten: "sí". Aleshores, qui paga va a buscar a aquells que estan amagats. Cada vegada que en troba un, ha de dir el seu nom tocant la paret on es paga. Els que poden eixir sense ser vistos, han d'arribar a la paret i tocar-la dient "per mi". El joc continua, i paga el primer que ha estat trobat.

NOM DEL JOC: Agulletes

OBJECTIU: guanyar agulletes.

MATERIAL: agulletes amb un cabet de coloret.

ESPAI: es jugava a les voreres dels carrers.

PARTICIPANTS: jugaven dos i, majoritàriament, xiquetes.

ORIGEN I PROCEDÈNCIA: Borriol

DESCRIPCIÓ: entre els participants s'acorda el número d'agulletes amb les quals es juga. Es llancen al terra i amb el dit polze s'impulsa l'agulleta i si para damunt d'una altra s'agafen les dues. Si s'acaben les agulletes i en tens més pots afegir-ne. El joc acaba quan s'acaben les agulletes d'algun dels dos participants.

Aquest joc també era popular sobre els anys 1930 i 1940. Les agulletes de cabet de coloret es compraven a la botiga del poble.

Saüc: l'arbre màgic

 Simón Francisco Griñó

DESCRIPCIÓ

El Saüc o Bonarbre, és un arbust o arbre d'entre 2 i 10 metres d'alçada, de la família de les Caprifoliàcies, amb tiges llenyoses de color marró grisenc i aspecte suberós. Les seues fulles són compostes, pinnades de fins a 12 centímetres, amb folíols ovats i dentats (de 5 a 7). Les seues fulles desprenen una olor poc agradable. Floreix entre finals de primavera i principis de l'estiu. Les flors s'agrupen en inflorescències semblants a umbel·les, molt aplanades, de fins a 20 centímetres de diàmetre, amb 5 pètals, 5 sèpals i 5 estams amb anteres grogues. Produeix fruits en forma de drupa, verds primer i negres quan maduren. Els fruits verds són molt tòxics.

No s'ha de confondre amb el seu parent l'Èvol o Matacà (*Sambucus ebulus*), amb fruits d'aparença similar, però verinosos. És fàcil diferenciar ambdues plantes, ja que l'Èvol és una planta herbàcia de no més de 2 metres d'alt.

USOS I BENEFICIS

Sempre he sentit de la gent gran que el saüc és una planta miraculosa, serveix per a tot i per això a gairebé tots els masos n'hi havia un de plantat vora l'entrada principal: va bé per a combatre el dolor, els constipats, la grip, el mareig, el mal de cap, les diarrees o els còlics; per desinfectar ferides, com a insecticida (podeu provar a fer una colònia de saüc que us servirà com a repel·lent de mosquits, macerant les flors en alcohol i després rebaixant-ho amb una mica d'aigua) i, sobretot per als ulls, és un col·liri excel·lent. En realitat, el saüc presenta activitats analgèsiques, antibacterianes, antiinflamatòries, hipotensores i espasmòdiques. Els fruits madurs són rics en minerals i vitamines A, B, C i J (que alleugen la inflamació pulmonar). D'aquestes baies s'elaborava un vi narcòtic que es prenia calent abans d'anar a dormir i al matí t'aixecaves com nou de qualsevol refredat. El suc espesseït amb sucre o mel i pres ben calent, et descongestiona el pit. També són importants les pro-

	<p>Piensos • Cereales Material ganadero Alfalfa y Forrajes Pajarería</p>	<p>Camino La Coma, s/n Teléf. 964 32 10 93 12190 BORRIOL (Castellón)</p>
---	---	--

pietats cosmètiques de les flors: una infusió de flors en aigua bullent i deixada refredar és una efectiva loció per a després d'afaitar-se, a més contribueix a curar les imperfeccions de la pell tals com l'acne, rascades i taques. És un tònic excel·lent. Les flors han de collir-se cuidadosament en temps sec quan la planta acaba d'iniciar la floració, entre abril i juny, per secar-les després ràpidament a l'ombra. Per recol·lectar el fruit ho haurem de fer quan aquest estiga completament madur i de color negre.

Les flors les podem utilitzar per infundir, per adobs, per fer begudes i licors (és una de les components de la Ratafia), arrebossades com bunyols o en tempura com a entrant. Amb el fruit se'n fan salses salades i dolces, gelats, cremes, xarops, vi i begudes. A Itàlia fabriquen La Sambuca Romana: un destil·lat elaborat amb anís estrellat i aromes de flors de saüc, conegut mundialment.

CURIOSITATS

El Saüc és un dels arbres amb més potencial màgic en la cultura europea. Segons la tradició cristiana, ha estat considerat històricament com l'emblema de la pena i de la mort. Aquest va ser l'arbre en què es va penjar Judes i els troncs de la creu de crist sembla ser que estaven fets de saüc. Entre els gitans hi ha la creença de no utilitzar-lo en les seues fogueres. Però les creences sobre aquest arbust no són totes negatives, encara que sí màgiques. Existia la creença que si recol·lectaves la planta la nit de Sant Joan, i escampaves flors des de la casa del teu amat fins a casa teua, aquest et correspondria per sempre més. També els bunyols de les flors, una delícia del dia de Sant Joan, si li agradaven a la sogra evitaves les discòrdies de les parelles casades. Recol·lectada la nit de Sant Joan, també era valuosa contra les tempestes, els lladres, els mals esperits i la màgia. Els masovers solien tindre un saüquer plantat vora l'entrada al mas, cosa que s'associa a la protecció de la llar dels mals esperits.

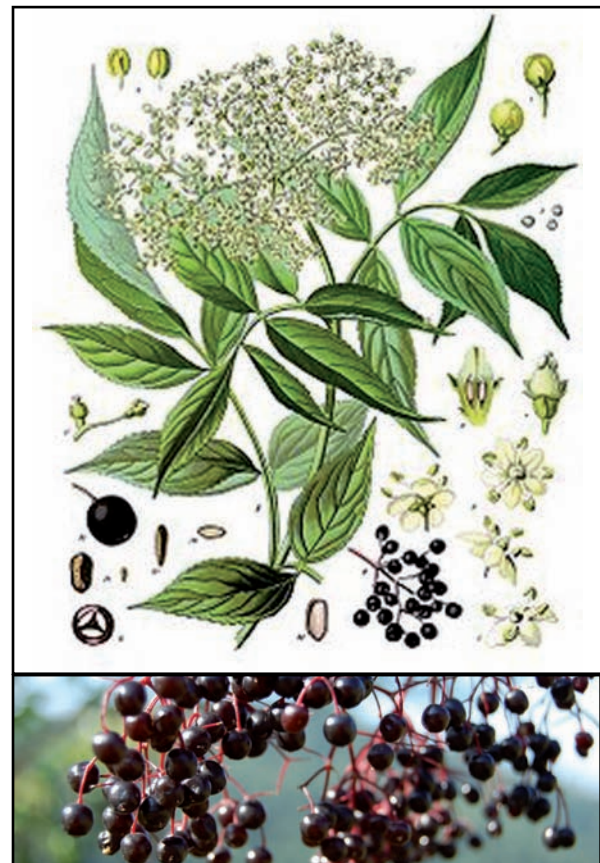
Des d'aquesta secció volem promoure els tractaments i remeis naturals, però sempre que ens informem abans de com s'han de preparar per a un ús responsable i adequat, ja que segons l'afecció s'han de tindre en compte unes coses o altres. És per això que a continuació els adjuntem algunes adreces d'internet on poden consultar com preparar aquesta planta, segons per què la vulguem gastar:

Més informació:

<http://www.iolandabustos.com/ca/cuina-silvestre/55-la-planta-del-mes-de-juny>

<http://www.botanical-online.com/medicinals-sauc.htm>

<http://www.vivelanaturaleza.com/botanica/sauco.php>

INGENIERÍA AMBIENTAL
Estudios de Impacto ambiental - Estudios del Paisaje y Sostenibilidad Ambiental
Planes para la Gestión de Residuos

INGENIERÍA AGRÍCOLA
Proyectos de Instalaciones e Infraestructuras - Dirección de Obras
Captación de aguas: Informes Agronómicos y Asesoramiento Técnico
Expropiaciones, Valoraciones y Hojas de Apreciación
Asesoramiento Técnico Agrícola

SEGURIDAD Y SALUD
Coordinación de la Seguridad y Salud en obras
Redacción de Planes de Seguridad y Salud

TOPOGRAFÍA Y AGRIMENSURA
Medición de fincas, parcelas, solares - Deslindes
Replanteo de obras - Cubicaciones

ATG
ENGINEERS

ASISTENCIA TÉCNICA GLOBAL

C/ San Antonio, 26 - 3ªA
12190 Borriol (Castellón)
Móvil: 652 14 98 28

ATG
ENGINEERS

INGENIERÍA AMBIENTAL
INGENIERÍA AGRÍCOLA
SEGURIDAD Y SALUD
TOPOGRAFÍA Y AGRIMENSURA

atgengineers@gmail.com

Caminant per Borriol

 Simón Francisco Griñó

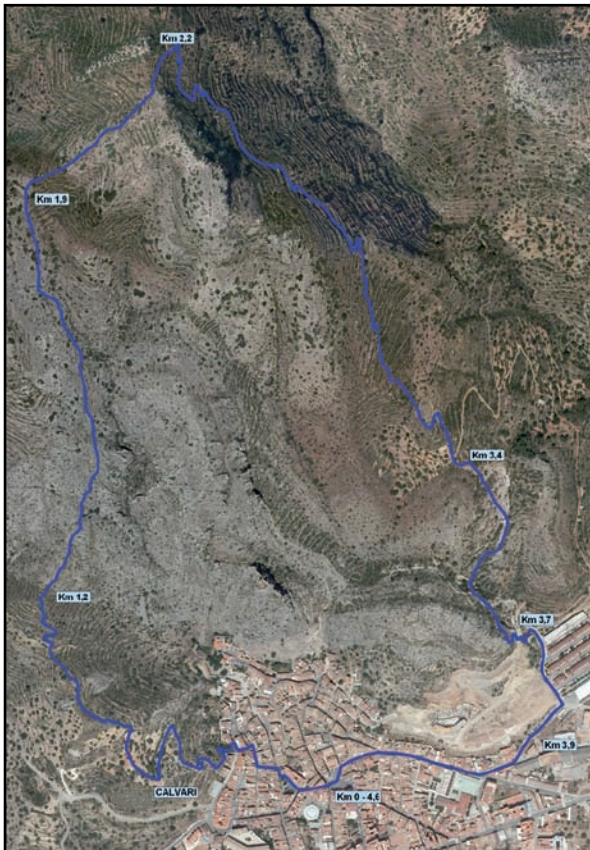
Ruta 3. Barranc de l'atzavara - Roca de la Dama - Fornets

Descripció:

Ruta circular pel terme de Borriol. Recorre la partida de la Roca de la Dama pel seu perímetre, entre el barranc de la Botalària i el de Cominells. Temps estimat 2 hores

Valoració i dificultat:

Itinerari d'uns 4,6 km amb un desnivell acumulat de 780 metres. D'una gran riquesa paisatgística i gran dificultat pels forts desnivells.

Km 0

Des de la Plaça de l'Ajuntament iniciem la marxa fins arribar al carrer calvari i des d'ací prendrem el camí formigonat d'ascensió al petit ermitori. Aquest calvari, per la seua elevada posició, és visible des de tot el poble, cosa que fa difícil que ens perdem per arribar-hi.

Des del xicotet ermitori podem veure tot el poble i el corredor que, des de la plana baixa, s'enfila fins a Borriol, travessat per l'autovia cv-10.

Després de gaudir de les vistes, deixem el calvari i, just al darrere d'aquest, continuem entre bancals de garroferes seguint un sender ben marcat que en els seus primers metres sol estar llaurat, cosa que dificulta trobar-lo. Seguim el sender deixant bancals perduts, fins arribar a una zona amb forta pendent.

Km1

Cal anar en compte i regulant les forces. És molt fàcil rrelliscar, sobretot si el terreny està humit. Tot i que no deixem de pujar, la zona de fortes pendents acaba transcorreguts uns 400 metres.

Km 1,9

Arribem a una cruïlla de senders, on recomanem parar, recuperar l'alè i gaudir de les vistes. Aquesta vegada tenim els barrancs de la Botalària i les Ermites a la nostra esquerra, i el castell, per baix del nostre nivell a la dreta.

Km 2,2

Seguim pujant, una altra volta entre bancals perduts fins arribar al punt més alt del recorregut, pràcticament 550 metres (portem uns

 <p>JORGE ESTEVE Cerrajería</p>	<p>CERRAJERIA INDUSTRIAL HIERRO, ALUMINIO Y ACERO INOXIDABLE Telf: 964 321 641 - Fax: 964 321 792 Movil: 627 960 511</p>
---	--

390 metres de desnivell positiu acumulat). En aquest punt tornem a trobar una cruïlla de senders, prou més ben marcada que l'anterior. Girarem cap a la dreta iniciant la tornada i descens, sempre entre bancals perduts, fins arribar a una altra cruïlla, aquesta vegada amb el camí dels Fornets.

Km 3,4

En aquesta cruïlla trobem una finca treballada de garrofers i una de les millors vistes del castell, paga la pena gaudir del paisatge una estona. Podrem escollir seguir baixant pel sender o fer-ho pel camí, un poc més llarg però menys perillós, ja que en aquest últim tram el sender s'encontra en molt mal estat.

Km 3,9

Bé pel camí o bé pel sender, arribem als Fornets, runes d'uns antics forns de calç. Seguim carrer avall fins el camí Vell, on prenem direcció cap al poble. A pocs metres de la cruïlla trobarem una creu que ens recorda que traessem un assegador.

Km 4,2

Des d'aquesta creu o peiró, entrem al poble seguint el carrer de Sant Vicent.

Km 4,6

A uns 300 metres trobem la baraneta del carrer de Sant Vicent, on ja s'endevina la plaça de l'Ajuntament, punt de partida, a la qual accedim pel carrer de Ximén Pérez d'Arenos.

aire condicionat i calefacció
telèfon: 660 635 010

Abans i ara: Avinguda Saragossa

Avinguda Saragossa als anys 20. Propietat: José Vicente Cabo Portolés

Avinguda Saragossa a l'any 2011. Propietat: Ivan Torres Pallarés

Terracota

Sostenibilidad

Ecologia

Futuro

decorativa & D'OLIVA·TERRA